

Οι Επιχειρησιακές Παράμετροι που Επέδρασαν στην Τελική Φάση των Επιχειρήσεων στη Μικρά Ασία

Δημήτριος Αλεβίζος

ΣΥΝΟΨΗ

Κατά την τελική φάση των επιχειρήσεων της Ελληνικής Στρατιάς στην Μικρά Ασία (13 Αυγούστου-5 Σεπτεμβρίου 1922), πραγματοποιήθηκαν η επιτυχής τουρκική επίθεση, η διάρρηξη του μετώπου στο Νότιο Τομέα του, η στη συνέχεια υποχώρηση των ελληνικών δυνάμεων και τελικά η εγκατάλειψη της Μικράς Ασίας. Η κατάληξη αυτή ήταν αποτέλεσμα συνδυασμού πολλών διαφορετικών παραγόντων, οι σημαντικότεροι των οποίων, ήταν: ο εξοπλισμός των δυνάμεων σε συνάρτηση με τη στάση του διεθνή παράγοντα, οι πληροφορίες και η ασφάλεια επιχειρήσεων, το ηθικό, η επιχειρησιακή σχεδίαση και ο τρόπος διεξαγωγής του αγώνα.

Λέξεις κλειδιά: Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων, Συνθήκη Σεβρών, Σύμμαχοι, Χατζηανέστης, Τρικούπης, Σάλκιοϊ, Αφιόν Καραχισάρ, Τουμλού Μπουνάρ, Ουλουτζάκ.

Σκοπός

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι διττός. Αφενός μεν, να καταγράψει, σε αδρές γραμμές, πως η σύγκρουση συμφερόντων των εμπλεκόμενων Μεγάλων Δυνάμεων, διαμόρφωσε το αρνητικό για την Ελλάδα κλίμα της εποχής. Αφετέρου δε, να παραθέσει και να εξηγήσει τη βαρύτητα, που είχαν οι εξεταζόμενοι επιχειρησιακοί παράγοντες, στην εξέλιξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων.

Εισαγωγή

Η συμμετοχή της Ελλάδας στη νίκη των Συμμάχων, στο Μακεδονικό μέτωπο, της παρείχε το δικαίωμα, να διεκδικήσει την εκπλήρωση της εθνικής της ενότητας. Σε αυτό το πλαίσιο ο Έλληνας πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος, την 1 Φεβρουαρίου 1919, ζήτησε κατά τη διάρκεια της Συνδιάσκεψης Ειρήνης των Παρισίων (Ιανουάριος-Μάιος 1919), από

το Ανώτατο Συμμαχικό Συμβούλιο, την εκχώρηση της περιοχής της Σμύρνης¹. Στο υποβληθέν υπόμνημα τονιζόταν ότι δεν ήταν δυνατόν να επανέλθουν υπό την Τουρκική διοίκηση, ελληνικοί πληθυσμοί, που είχαν υποφέρει διώξεις και σφαγές από το 1914, με τους εκτοπισθέντες να ανέρχονται σε 450.000².

Σε συνέχεια σχετικής αποφάσεως των Συμμάχων, την 2 Μαΐου 1919, ελληνικές δυνάμεις αποβιβάσθηκαν στη Σμύρνη, με σκοπό την προστασία των χριστιανικών πληθυσμών της περιοχής³. Άμεσα, εκδηλώθηκε τουρκική αντίσταση, η οποία με την πάροδο του χρόνου γινόταν ισχυρότερη⁴. Αργότερα δε, με την αναδιοργάνωση του Τουρκικού Στρατού⁵ από τον Κεμάλ, η Ελλάδα ενεπλάκη σε στρατιωτικές επιχειρήσεις, με αποκορύφωμα την προς Άγκυρα επιχείρηση. Η αποτυχία της τελευταίας, υποχρέωσε την Στρατιά Μικράς Ασίας να εγκατασταθεί, αμυντικά, στη γενική γραμμή Κίος-Εσκή Σεχήρ-Αφιόν Καραχισάρ- Μαϊάνδρος ποταμός⁶ (Χάρτης 1).

¹ Γεώργιος Καλαϊτζής και άλλοι, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, (Αθήναι: Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, 1967), 12.

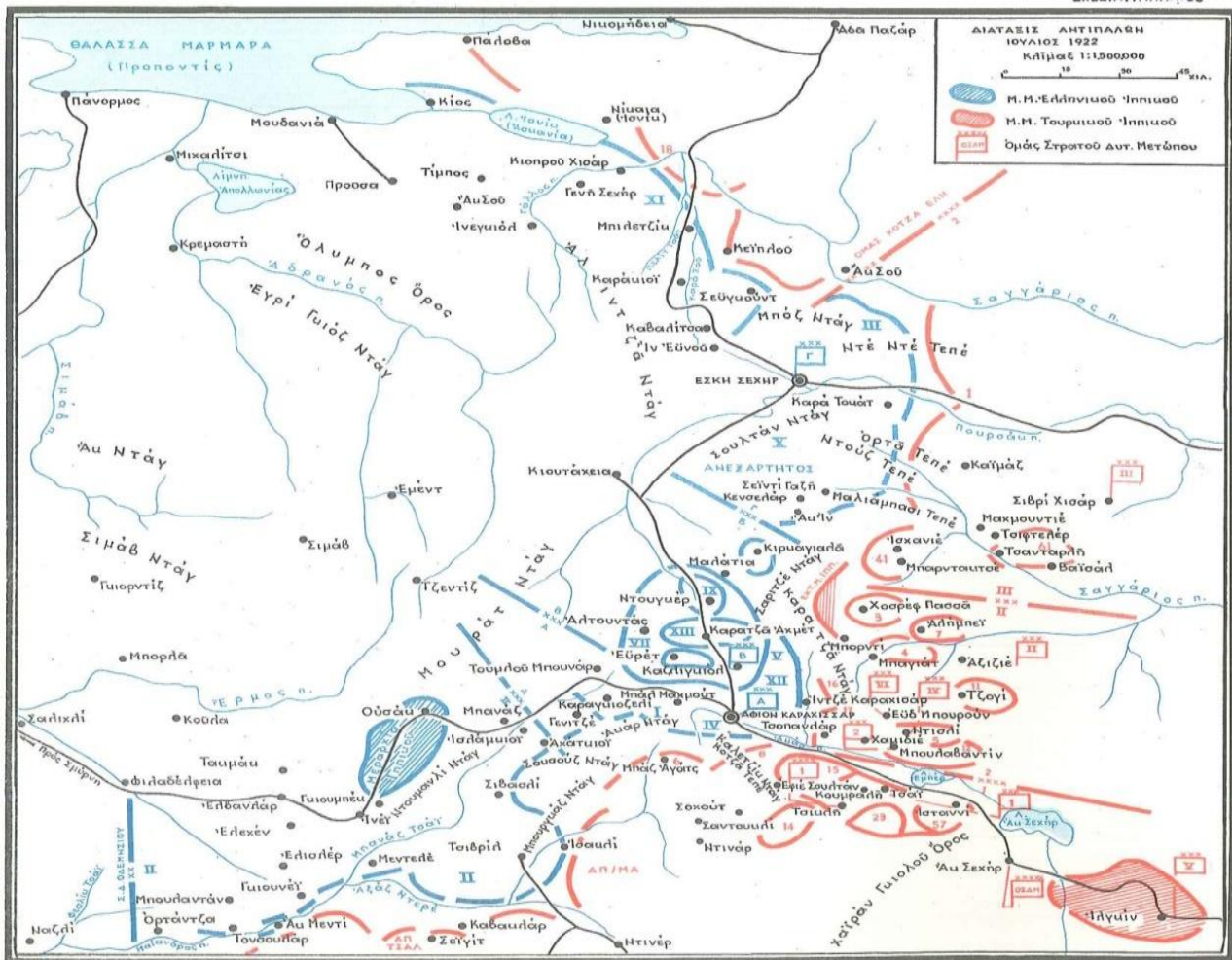
² Το αίτημα αυτό εδραζόταν επί του δωδέκατου σημείου της διακήρυξης του αμερικανού Προέδρου Ουίλσον, το οποίο προέβλεπε την εγγύηση της ασφάλειας ζωής και τη δυνατότητα για «απολύτως ανεπηρέαστη αυτόνομη (πολιτική) ανάπτυξη» των μη τουρκικών εθνοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Βλ. Σπυρίδων Πλουμίδης, *Τα Μυστήρια της Αιγίδος, Το Μικρασιατικό Ζήτημα στην Ελληνική Πολιτική (1891-1922)*, (Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 2020), 167.

³ Στις 23 Απριλίου 1919, ο Πρωθυπουργός του Ηνωμένου Βασιλείου Λουντ Τζώρτζ είπε στον Ελευθέριο Βενιζέλο ότι την απόφαση την προκάλεσαν οι ιταλικές μηχανορραφίες στο Michael Llewellyn Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας, Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία, 1919-1922*, (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2009), 161-63.

⁴ Κλεάνθης Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία 1919-1922, Αίτια και Αφορμαί της Εθνικής Συμφοράς, Μεγαλεία και Αθλιότητες, Σφάλματα και Διαφυγούσαι Ευκαιρίες*, (Αθήνα, Οκτώβριος 1959), 34-45.

⁵ Heinz Richter, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος 1919-1922, Από το Όνειρο της Μεγάλης Ιδέας στη Μικρασιατική Καταστροφή*, (Αθήνα: Εκδ. Γκοβόστη, 2013), σελ. 143-50.

⁶ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 302.

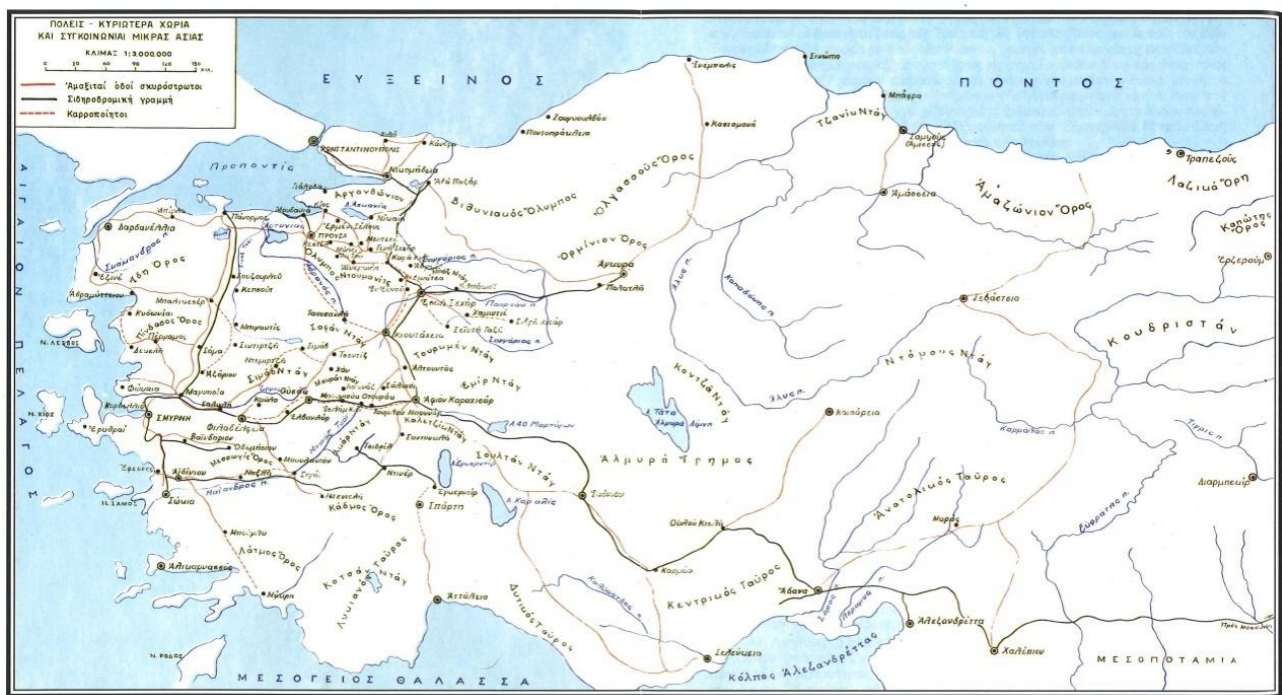
Χάρτης 1: Χάρτης Αμυντικής Εγκατάστασης Στρατιάς (Πηγή: Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*)

Γεωγραφία της Περιοχής Επιχειρήσεων

Η περιοχή περιλάμβανε τα βασικά υψώματα, στα οποία είχε εγκατασταθεί αμυντικά η Στρατιά της Μικράς Ασίας, με σκοπό την κάλυψη της σημαντικότερων αστικών κέντρων Κιουτάχειας (Κοτυάειον), Εσκή Σεχέρ (Δορύλαιον), Αφίων Καραχισάρ (Σύνναδα), Σειντί Γαζή (Προμνησσός), Αλάσεχίρ (Φιλαδέλφεια) και των αντίστοιχων επικοινωνιών τους προς την Σμύρνη, από τον επιτιθέμενο τουρκικό στρατό (Χάρτης 2).

Στη συνέχεια αναφέρονται οι βασικές χιλιομετρικές αποστάσεις⁷ μεταξύ των σημαντικότερων συγκοινωνιακών κόμβων, ώστε να καταστούν αντιληπτές οι δυσκολίες που αντιμετώπιζε ο ελληνικός στρατός σε σχέση με τη χρήση των μέσων της εποχής: Σμύρνη-Αφίων Καραχισάρ 300 χλμ, περίπου σε ευθεία γραμμή, Σμύρνη-Κιουτάχεια 270 χλμ, Κιουτάχεια-Σειντί Γαζή 55 χλμ και Κιουτάχεια-Κωνσταντινούπολη 390 χλμ.

⁷ Ιωάννης Η. Κάλφογλου, *Ιστορική Γεωγραφία της Μικρασιατικής Χερσονήσου*, (Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, 2002), 109-12.

Χάρτης 2: Χάρτης Μικράς Ασίας(Πηγή: Ξενοφών Δανέλλης, *Η Εκστρατεία εις την Μικράν Ασίαν 1919-1922 Τόμος Τέταρτος: Επιχειρήσεις - Ιουνίου 1921*, (Αθήναι: Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, 1989)

Από πλευράς ποιότητας συγκοινωνιών, από το Αφιόν Καραχισάρ προς Ουσάκ-Σμύρνη δεν υπήρχε καμία σκυρόστρωτη οδός. Η μόνη οδός που συνέδεε το Αφιόν με το Ουσάκ, σε εγγύτητα με την αντίστοιχη σιδηροδρομική γραμμή, ήταν καρροποιήτη και βατή σε τροχό μόνο σε περίοδο ανομβρίας. Σκυρόστρωτες οδοί στην περιοχή υπήρχαν από το Αφιόν προς την Κιουτάχεια, από το Τσεντίζ προς το Ουσάκ και από την Κιουτάχεια προς τον σιδηροδρομικό σταθμό του Τουμλού Μπουνάρ. Όλες οι υπόλοιπες οδοί ήταν ημιονικές και ιδιαίτερα δύσβατες. Υφίστατο δε και σιδηροδρομική γραμμή, η οποία συνέδεε την Σμύρνη με το Αφιόν και εκείθεν είτε προς Ικόνιο-Βαγδάτη είτε προς Κωνσταντινούπολη, με διασταύρωση που από το Εσκή Σεχέρ κατευθυνόταν προς Άγκυρα⁸.

Παράλληλα, από πλευράς κλιματολογικών συνθηκών, η περιοχή στην οποία διεξήχθησαν οι επιχειρήσεις ήταν κατά βάση ορεινή, με ενδεικτικό υψόμετρο του όρους Μουράτ Νταγ (Δίδυμον Όρος) τα 2338 μ. Κατά συνέπεια, η χειμερινή περίοδος ξεκινούσε πολύ νωρίς, από τις αρχές Σεπτεμβρίου, με ισχυρές βροχοπτώσεις, δριμύ ψύχος και χιονοπτώσεις από τις αρχές Οκτωβρίου, όπως ήταν σύνηθες στην περιοχή.

Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε πως οι ακόλουθες επιχειρησιακές παράμετροι επηρέασαν τη ροή των γεγονότων.

Επιχειρησιακές Παράμετροι

α. Διεθνής Παράγων - Εξοπλισμός

Οι πρώτες ενδείξεις για την αρνητική στάση των Συμμάχων, εξ αιτίας των αντιτιθέμενων συμφερόντων τους, αναφορικά με την παρουσία Ελληνικού Στρατού στη

⁸ Κωνσταντίνος Κανελλόπουλος, *Η Μικρασιατική Ήττα, Αύγουστος 1922*, (Αθήνα: Ελεύθερη Σκέψη, 2009), 15 και 31-32.

Μικρά Ασία, φάνηκαν σχεδόν αμέσως μετά την απόβαση των τμημάτων στη Σμύρνη⁹. Όμως, με την από 26 Οκτωβρίου 1919 απόφαση του Ανωτάτου Συμμαχικού Συμβουλίου, με το οποίο καθοριζόταν ότι η κατοχή της περιοχής της Σμύρνης ήταν προσωρινή¹⁰, η στάση τους γινόταν καθαρά πια, αρνητική¹¹. Από την πλευρά του, ο επικεφαλής της στρατιωτικής και ναυτικής επιτροπής των Συμμάχων, που έδρευε στις Βρυξέλλες¹², Στρατάρχης Φος, την 30 Μαρτίου 1920, απέστειλε, υπόμνημα στον Πρωθυπουργό του Ηνωμένου Βασιλείου, Λόουντ Τζώρτζ και στον Ελευθέριο Βενιζέλο, με το οποίο κατέληγε στο συμπέρασμα ότι για την επιβολή των όρων της Συνθήκης Ειρήνης των Παρισίων (Μάιος 1919), στην Ανατολία, θα απαιτούνταν 27 τουλάχιστον πλήρεις μεραρχίες, δυνάμει 500.000 ανδρών¹³.

Το γεγονός, όμως, το οποίο χρησιμοποίησαν οι Σύμμαχοι, ως πρόφαση, για να δικαιολογήσουν, emphaticά, την αρνητική τους στάση προς την Ελλάδα¹⁴, ήταν η επιστροφή του Βασιλέα Κωνσταντίνου στα πολιτικά πράγματα της χώρας, μετά από δημοψήφισμα που πραγματοποιήθηκε, την 22 Νοεμβρίου 1920¹⁵. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε το Ην. Βασίλειο, τη Γαλλία και την Ιταλία, να ανακοινώσουν, ήδη, από τις 20 Νοεμβρίου, στην ελληνική πλευρά, ότι σε περίπτωση επανόδου του Κωνσταντίνου, η Ελλάδα δεν θα λάμβανε πλέον οικονομική βοήθεια από τους Συμμάχους. Ήταν πλέον προφανές πως, από εκείνη τη στιγμή και έπειτα η Συνθήκη των Σεβρών (28.7.1920/10.8.1920)¹⁶ είχε τεθεί υπό

⁹ Των Ιταλών λόγω των προστριβών τους με τους Έλληνες στην Μικρά Ασία, που οφείλονταν στις προσδοκίες για τον έλεγχο της περιοχής της Σμύρνης, των Γάλλων διότι δεν ήθελαν να εμπλακούν σε μία νέα βαλκανική εκστρατεία. Παράλληλα, η αγγλική γραφειοκρατία θεωρούσε ότι με την ελληνική παρουσία στη Μικρά Ασία ο πόλεμος γινόταν αναπόφευκτος. Βλ. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 170-71 και 211.

¹⁰ Πρόεδρος τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή ήταν ο Γάλλος Πρωθυπουργός Κλεμανσώ, Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία 1919-1922*, 53-54.

¹¹ Η απόφαση ήταν αποτέλεσμα του πορίσματος που υπέβαλε η Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή, για την αιματοχυσία του Μαΐου 1919, στη Σμύρνη, στο Ανώτατο Συμμαχικό Συμβούλιο, το οποίο ήταν εξαιρετικά δυσμενές για την ελληνική πλευρά. Με το πόρισμα αυτό η επιτροπή σύστησε τον τερματισμό της ελληνικής κατοχής και την απόρριψη των ελληνικών διεκδικήσεων στην Μικρά Ασία. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 214-18.

¹² Ο Στρατάρχης Φέρντιναντ Φος διηύθυνε τις συμμαχικές στρατιές κατά την τελευταία φάση του πολέμου στο Δυτικό Μέτωπο κατά των Γερμανών, στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (Α' ΠΠ) και διαχειρίστηκε τη συνθηκολόγηση της Γερμανίας.

¹³ Επί του υπομνήματος ενημερώθηκε και ο Έλληνας Πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος, την 19 Μαρτίου 1920, στο Λονδίνο, από τον Υπουργό Πολέμου, Αεροπορίας και Αποικιών Ο. Τσώρτσιλ και τον Χ. Χ. Ουίλσον, Αρχηγό του Αυτοκρατορικού Γενικού Επιτελείου. Κάρτσιος, *Οι Αρχιτέκτονες του Μικρασιατικού Ολοκαυτώματος, 1919-1922*, 63 και 172-73.

¹⁴ Ενδεικτική περιγραφή των αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων των Συμμάχων αλλά και άλλων εμπλεκόμενων χωρών στο Arnold Toynbee: *Το Δυτικό Ζήτημα Μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, Μια Μελέτη Επαφής Πολιτισμών*, (Αθήνα: University Studio Press, 2007), 67-68.

¹⁵ Richter, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος 1919-1922*, 157.

¹⁶ Ο Γάλλος Υπουργός Εξωτερικών Pilot παρατηρούσε: «Την Συνθήκη των Σεβρών υπεγράψαμεν εξαναγκασμένοι, πιεζόμενοι και μετά λύπης.... Η Γαλλία λόγω των συμφερόντων της, δεν ήθελε να χρησιμεύσει η Ελλάς ως όργανον της Αγγλικής πολιτικής. Ο Πρωθυπουργός Λεγκ ενήργησε όπως αφαιρεθώσιν από της Ελλάδος τα οικονομικά μέσα, ίνα μη δυνηθή να εξακολουθήσῃ μίαν επιχείρησιν, ήτις δεν ήτο καλή ούτε δια τους Έλληνες ούτε δια τους Τούρκους...» στο Διονύσιος Τσιριγώτης, *Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922, Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία και Εξωτερική Πολιτική*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010), 152-53.

αμφισβήτηση¹⁷ (Χάρτης 3). Στη συνέχεια ακολούθησε επίσημη διακοίνωση των Συμμάχων, τον Μάιο 1921, περί ουδετερότητας. Στην Αθήνα, ωστόσο, κανείς δεν εξέλαβε σοβαρά την εν λόγω διακοίνωση, με την οποία ουσιαστικά έπαυε η υποστήριξη του Ην. Βασιλείου. Ως επακόλουθο, οι Βρετανοί διέκοψαν την παροχή πολεμικού υλικού τόσο προς τους Έλληνες όσο και προς τους Τούρκους. Με τη σειρά τους, η Γαλλία και η Ιταλία έπραξαν το ίδιο αλλά μόνο προς την ελληνική πλευρά¹⁸.

Χάρτης 3: Η Συνθήκη των Σεβρών (Πηγή: Χρήστος Σκλιβάνος, 'Η Αντάντ, η Ελλάδα και η Μικρασιατική Εκστρατεία, Σύγκρουση Συμφερόντων και Συμμαχιών', *Στρατιωτική Ιστορία*, Τ. 300 (2022), 17)

Οι Γάλλοι, για παράδειγμα, είχαν ήδη ξεκινήσει από τον Φεβρουάριο 1921 διαπραγματεύσεις με τον Κεμάλ για τη σύναψη ξεχωριστής συνθήκης ειρήνης, γεγονός που υλοποιήθηκε με τη Συμφωνία της Άγκυρας (Συμφωνία Φρανγκλέν Μπουϊγιόν), η οποία υπογράφηκε στις 20 Οκτωβρίου 1921, λίγο μετά την επιτυχία των Τούρκων στο Σαγγάριο. Η Συνθήκη αυτή, ουσιαστικά, ακύρωνε τη Συνθήκη των Σεβρών και ανέτρεπε τις συμφωνίες που είχαν υπογραφεί κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ανάμεσα στις χώρες-μέλη της Αντάντ¹⁹. Ως αποτέλεσμα, η Γαλλία απέσυρε τα στρατεύματά της από την Κιλικία και επιπλέον παραχώρησε στην Τουρκία περιοχές της Συρίας πλησίον της Αλεξανδρέττας. Παράλληλα, παραχώρησε στον Κεμάλ όλες τις αποθήκες όπλων του Γαλλικού Στρατού Κατοχής στην Κιλικία, μαζί με έναν αριθμό σύγχρονων πυροβόλων και υποσχέθηκε να τον εξοπλίσει και στο μέλλον. Μεταξύ άλλων παραδόθηκαν 1.500

¹⁷ Richter, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος*, 159-60. «Τα έγγραφα που υπογράφηκαν στις Σέβρες ...ήταν χάρτινες νίκες που δεν έφερναν τη ρύθμιση διαρκείας με τους Τούρκους ούτε κατά ένα πόντο πιο κοντά» στο Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 244.

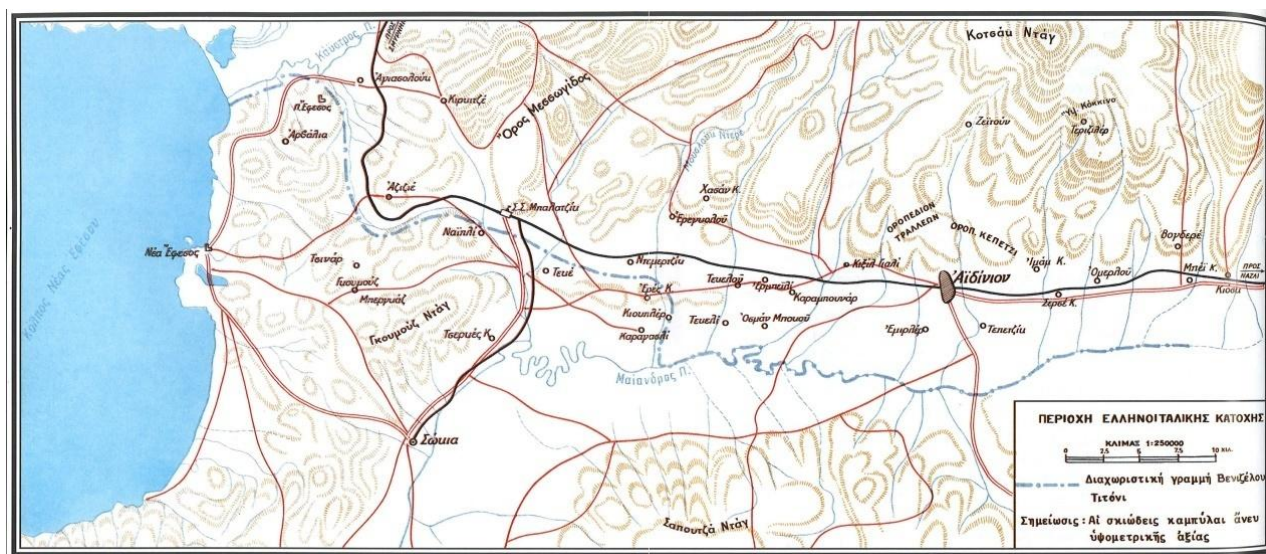
¹⁸ Στο ίδιο, 188-189.

¹⁹ Οι εν λόγω συμφωνίες προέβλεπαν ότι κανένας από τους Συμμάχους δεν επρόκειτο να συνάψει ξεχωριστή συνθήκη ειρήνης με οποιοδήποτε αντίπαλο κράτος. Στο ίδιο, 207-08.

πολυβόλα, 10.000 τυφέκια, 400 φορτηγά Μπερλιέ των 3 τόνων, μεγάλες ποσότητες πυρομαχικών, από το γαλλικό εργοστάσιο στα Άδανα και 50 αναγνωριστικά αεροπλάνα.

Η σύναψη ειρήνης με την Γαλλία καθώς και η λήξη του πολέμου με την Αρμενία επέτρεψε, την άνοιξη του 1922, δύναμη τεσσάρων μεραρχιών, που βρίσκονταν στα ανατολικά και νοτιοανατολικά τμήματα της Ανατολίας, να μεταφερθούν στα δυτικά²⁰. Επιπρόσθετα, η Γαλλία επέβαλε την άποψή της, για μη εκτέλεση νηοψιών από πλευράς ελληνικού πολεμικού ναυτικού, που στόχο είχε την απαγόρευση ενισχύσεως του τουρκικού στρατού²¹.

Χάρτης 4: Περιοχή Ελληνο-Ιταλικής Κατοχής (Πηγή: Ιωάννης Δρακόπουλος, *Η Εκστρατεία στην Μικρά Ασία 1919-1922, Τόμος Πρώτος, Ο Ελληνικός Στρατός στη Σμύρνη (Μάιος 1919-Μάιος 1920)*, Αθήνα: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1957)

Οι Ιταλοί, οι οποίοι είχαν υπό την κατοχή τους τα Δωδεκάνησα, προέβηκαν ταυτόχρονα με την απόβαση των ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη, στην απόβαση τμημάτων τους στην Νέα Έφεσο²² και επέκτειναν την κατοχή τους μέχρι την πόλη των Σωκίων (Soke)²³. Ζήτησαν δε, οι Έλληνες να μην υπερβούν τον ποταμό Μαίανδρο, διότι η ζώνη νοτίως αυτού τους ανήκε (Χάρτης 4). Υπό την προστασία των Ιταλών και με τη βοήθειά τους τούρκοι άτακτοι οργάνωσαν αρχικά την άμυνά τους²⁴. Στη συνέχεια,

²⁰ Στο ίδιο, 234-236.

²¹ Στυλιανός Γονατάς, *Απομνημονεύματα*, (Αθήνα, 1958), 196.

²² Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 38.

²³ Οι Ιταλοί είχαν από τις 12 Μαρτίου 1919 αποβιβασθεί στην Αττάλεια, χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με τους Συμμάχους, προκειμένου να δημιουργήσουν τετελεσμένο γεγονός, στο Richter, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος*, 80.

²⁴ Το ανταρτικό κίνημα ξεπήδησε αμέσως μετά την κατάληψη της Σμύρνης από τα ελληνικά στρατεύματα με την υποκίνηση των κατά τόπους ηγετών του νεοτουρκικού κομιτάτου, οι δε οπαδοί του συν τω χρόνω πλήθαιναν, με τη συνδρομή των κατοίκων και με την ασκούμενη προπαγάνδα ή βία. Η εθνική αντίσταση των Τούρκων άρχισε να λαμβάνει διαστάσεις και να εξελίσσεται σε ένα εκνευριστικό για τον Ελληνικό Στρατό ανταρτοπόλεμο, όπως στην περίπτωση της Περγάμου, όπου στρατιώτες της Μεραρχίας Αρχιπελάγους αντίκρυσαν νεκρούς συναδέλφους τους ακρωτηριασμένους, πολλοί των οποίων ήταν πεταλωμένοι. Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 38-39.

προέβησαν, με τη βοήθεια Ιταλών αξιωματικών²⁵, επίσης, σε σοβαρές επιχειρήσεις ανταρτοπολέμου, και την εμφανή υποστήριξη, μεταξύ άλλων, του ιταλικού πυροβολικού²⁶. Παράλληλα, σύμφωνα με αναφορές, 30 Ιταλοί αεροπόροι υπηρετούσαν στον κεμαλικό στρατό²⁷.

Ταυτόχρονα, τροφοδοτούσαν και αυτοί με οπλισμό και πυρομαχικά τους Τούρκους, από τις αποθήκες του τουρκικού στρατού, που υποτίθεται ότι είχαν κατασχεθεί από τους Συμμάχους²⁸, στο πλαίσιο της εφαρμογής της Συνδιάσκεψης Ειρήνης των Παρισίων (Μάιος 1919)²⁹.

Την πλάστιγγα προς το μέρος των Τούρκων όμως έγειρε και κατά συνέπεια επιτάχυνε τις εξελίξεις, η συνεχής και αυξανόμενη βοήθεια που τους πρόσφεραν οι Σοβιετικοί, μεγαλύτερη από όλη την βοήθεια των Δυτικών, με πρόφαση³⁰ τη συμμετοχή της Ελλάδας στην εκστρατεία στην Ουκρανία, το 1919³¹. Ήδη μέχρι το Δεκέμβριο 1921, κατά δήλωση του Μ. Φρούνζε³², είχαν παραδώσει πάνω από 10.000 όπλα, 10 εκατομμύρια σφαίρες, 22.000 οβίδες πυροβολικού, 600.000 χειροβομβίδες, 150.000 στρατιωτικές στολές, 8 φορτηγά πλοία, 16 εκατομμύρια ρούβλια εκ των οποίων τα 5 εκατομμύρια χρυσά, 75 βαγόνια πετρέλαιο, δύο βαγόνια βενζίνη³³. Ενώ και η Ουκρανία, τον Ιανουάριο 1922, διέθεσε 1.100.000 χρυσά ρούβλια και μεγάλη ποσότητα πολεμικού υλικού³⁴.

Σημείο κλειδί αποτέλεσε η υπογραφή του Συμφώνου Φιλίας (16.3.1921), με το οποίο προβλεπόταν, η κάλυψη των πλευρών και των νώτων της κεμαλικής επικράτειας, εκ μέρους των Σοβιετικών, με την παραχώρηση στην Τουρκία των περιοχών του Αρνταχάν και Καρς, που είχαν καταληφθεί από τη Ρωσία, κατά τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο (1878). Ακόμη προβλεπόταν η πολιτική, στρατιωτική, ηθική και ειδική συμπαράσταση, έναντι όλων των χωρών που είχαν εχθρικές σχέσεις με την Τουρκία. Αυτή η συμφωνία έδωσε τη δύναμη και τα μέσα στον Κεμάλ, να οργανώσει τον διαλυμένο μέχρι τότε τουρκικό στρατό³⁵.

²⁵ Έκθεση Πλοιάρχου Μαυρουδή, στο Richter, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος*, 84.

²⁶ Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 44-45.

²⁷ Βύρων Δαβός, *Μικρασιατική Εκστρατεία*, (Αθήνα, 1992), 197-98.

²⁸ Η αντίδραση των Ιταλών προήλθε γιατί ενώ οι Αγγλο-Γάλλοι τους είχαν υποσχεθεί αρχικά με τη Συνθήκη του Λονδίνου το 1915 και αργότερα με τη μυστική Συμφωνία του Αγ. Ιωάννου της Μωριέννης, τον Απρίλιο 1917 (επικυρώθηκε με τη Συνθήκη του Λονδίνου, Αύγουστο 1917), την παραχώρηση του βιλαετίου Αιδινίου (Σμύρνη) με το πέρας του Α'ΠΠ, υπαναχώρησαν και έδωσαν την εντολή στην Ελλάδα, στο Βασίλειο Κάρτσιος, *Οι Αρχιτέκτονες του Μικρασιατικού Ολοκαυτώματος, 1919-1922*, (Θεσσαλονίκη: Ερωδιός, 2015), 163.

²⁹ Στο ίδιο, 157.

³⁰ «Διότι η κατάρρευσις του τσαρικού καθεστώτος... Είχε επί πλέον ως συνέπεια την εγκατάστασιν στη Ρωσία μιάς κυβερνήσεως η οποία, εφόσον και αυτή επάλαιε κατά της Ευρώπης και εζήτηι να στηριχθή επί της Ασίας, έγινε ο φυσικός συμπαραστάτης του Τούρκων εθνικιστών, ευρισκομένων υπό αναλόγους συνθήκας», στο Τσιριγώτης, *Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία*, 154-55.

³¹ Κάρτσιος, *Οι Αρχιτέκτονες του Μικρασιατικού Ολοκαυτώματος*, 171.

³² Μιχαήλ Βασιλιέβιτς Φρούνζε (1885-1925), ηγέτης των Μπολσεβίκων πριν και κατά τη διάρκεια της Ρωσικής Επανάστασης του 1917. Ανώτατος διοικητής των «Κόκκινων» στον ρωσικό εμφύλιο πόλεμο. Ήταν παρών στη συνεδρίαση του Τουρκικού Γενικού Επιτελείου, τον Δεκέμβριο 1921.

³³ Αχιλλέας Στ. Ανθεμίδης, *Ντοκουμέντα, Για την Πολιτική, Στρατιωτική, Υλική και Ηθική βοήθεια των Σοβιέτ προς το Καθεστώς του Μουσταφά Κεμάλ 1919-1924*, (Θεσσαλονίκη, 1990), 20-22.

³⁴ Richter, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος*, 209.

³⁵ Το Βρετανικό Γενικό Επιτελείο ευνοούσε «Μια δραστική αναθεώρηση των εδαφικών όρων της Συνθήκης με την Τουρκία, σχετικά με τη Σμύρνη, την επαρχία του Καρς, και πιθανώς τη Θράκη, με την οποία θα πείθονταν οι Τούρκοι εθνικιστές να έρθουν σε ρήξη με τη ρωσική σοβιετική κυβέρνηση», Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 298.

Με την οικονομική βοήθεια των Σοβιετικών, τα παλαιά εργοστάσια παραγωγής όπλων και πυρομαχικών ανακαινίστηκαν και χτίστηκαν καινούρια, που παρήγαγαν πυροβόλα, πολυβόλα, τυφέκια και ξιφολόγχες. Οι καλύτεροι Τούρκοι τεχνίτες στάλθηκαν στην Ευρώπη, προκειμένου να λάβουν μετεκπαίδευση στον τομέα της παραγωγής πολεμικού υλικού. Παράλληλα, οι Τούρκοι ζήτησαν από τους Σοβιετικούς να απελευθερωθούν όσοι αξιωματικοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κρατούνταν ως αιχμάλωτοι πολέμου, με την ελπίδα ότι αρκετοί θα μπορούσαν να υπηρετήσουν στον σύγχρονο τουρκικό στρατό³⁶.

Το πυροβολικό τους εξοπλίστηκε με σύγχρονα πυροβόλα Schneider-Creusot, Skoda και Krupp, καθώς και επαρκή πυρομαχικά. Το ιππικό διέθετε στιβαρά και αξιόπιστα άλογα από τις ορεινές περιοχές της Ανατολίας, γεγονός που του επέτρεπε να εξαπολύει επιθέσεις ακόμη και σε δύσβατες περιοχές. Η τουρκική πολεμική αεροπορία εξοπλίστηκε με νέου τύπου γαλλικά αεροπλάνα. Οι τουρκικές δυνάμεις ήταν πλέον καλά εξοπλισμένες.

Για το Ην. Βασίλειο, με σκοπό την επίτευξη των σχεδίων του³⁷ στην Κωνσταντινούπολη, στα Στενά, στη Θράκη, στη Μεσοποταμία³⁸, στο Μπατούμ-Μπακού³⁹ (έλεγχος πετρελαίων)⁴⁰ και στη Μέση Ανατολή, βασική προϋπόθεση, αποτελούσε η παρουσία των ελληνικών στρατευμάτων στην Μικρά Ασία⁴¹. Ο λόγος ήταν ότι το σύνολο των δυνάμεών του ήταν απασχολημένο με την τήρηση της τάξεως στην Ιρλανδία, στην Ινδία και στην Αίγυπτο, όπου άρχισαν να εκδηλώνονται οι απελευθερωτικές τάσεις των λαών⁴².

Τη χρονική περίοδο μετά το δημοψήφισμα του Νοεμβρίου, για το πολιτειακό ζήτημα, η κρατούσα σκέψη της βρετανικής κυβέρνησης ήταν η υποστήριξη της Ελλάδας, ώστε αυτή να διαπραγματευθεί με τον Κεμάλ από θέσεως ισχύος. Αλλά η πολιτική αυτή θα αποτύγχανε αν η Ελλάδα δεν ήταν σε θέση να ανταποκριθεί στις περιστάσεις⁴³.

³⁶ Richter, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος*, 234-36.

³⁷ Την 7.12.1920, ο βρετανός διπλωμάτης Χ. Νίκολσον επισήμαινε: «Η ιδέα που μας παρακινούσε να υποστηρίξουμε την Ελλάδα δεν ήταν συναισθηματική παρόρμηση αλλά η φυσική έκφραση της ιστορικής μας πολιτικής: η προστασία της Ινδίας και της διώρυγας του Σουέζ. Επί έναν αιώνα είχαμε υποστηρίξει την Τουρκία ως πρώτη γραμμή άμυνας στην ανατολική Μεσόγειο. Η Τουρκία αποδείχθηκε αναξόπιστη και υποχωρήσαμε στη δεύτερη γραμμή, τη γραμμή από τη Σαλαμίνα στη Σμύρνη. Γεωγραφικά η θέση της Ελλάδας ήταν μοναδική για τον σκοπό μας: πολιτικά ήταν αρκετά ισχυρή, ώστε να κάνουμε οικονομία στα έξοδα τον καιρό της ειρήνης, και αρκετά αδύναμη, ώστε να είναι υποχείριό μας στον πόλεμο. Η Συνθήκη των Σεβρών θα ήταν επομένως ένα τεράστιο ατού, αν πετύχαινε...», στο Τσιριγώτης, *Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία*, 156-157.

³⁸ Το Ην. Βασίλειο ως θαλασσοκράτειρα χώρα είχε ανάγκη το πετρέλαιο για τον στόλο του. Όργανα της πολιτικής της στον τομέα αυτό ήταν η Royal Dutch Shell και η Anglo-Persian Oil Co, που συνεργάζονταν με την Turkish Petroleum, βασικός μέτοχος της οποίας ήταν ο Υπουργός Εξωτερικών του Ην. Βασιλείου Λόρδος Κώρζον. Νίκος Ψυρούκης, *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, 1918-1923, (Λευκωσία: Αιγαίον-Κουκίδα, 2000), 74-80.

³⁹ Στο ίδιο, 148.

⁴⁰ Άλλωστε, μετά την κατάρρευση του μετώπου και καθώς ο όγκος των τουρκικών στρατευμάτων βρισκόταν στα μικρασιατικά παράλια, οι Βρετανοί κατέλαβαν τη Μοσούλη και τα πετρέλαιά της. Και κατέληξαν σε σχετικό συμβιβασμό με τους Αμερικανούς. Τον Οκτώβριο 1922 επικυρώθηκε η συνθήκη συνεργασίας με το Ιράκ. Anthony Sampson, *Οι Επτά Αδελφές, οι Μεγαλύτερες Εταιρείες Πετρελαίου και οι Δημιουργοί τους*, (Αθήνα: Κάκτος, 1979), 100.

⁴¹ Richter, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος*, 219-221.

⁴² Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 31.

⁴³ Μερική επιτυχία τυχόν ελληνικής επίθεσης, το καλοκαίρι του 1921, θα τοποθετούσε τη Βρετανία σε ισχυρότερη θέση αναφορικά με τον έλεγχο των Στενών, στο Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 384-85 και 395.

Παράλληλα, η βρετανική κυβέρνηση ήταν διατεθειμένη να συζητήσει με τον Κεμάλ⁴⁴. Το Υπουργείο Στρατιωτικών, ιδιαίτερα, επιθυμούσε μία προσέγγιση με την Τουρκία. Στο πλαίσιο αυτό έγινε και ανταλλαγή αιχμαλώτων. Μεταξύ άλλων, απελευθέρωσαν από την Μάλτα, όπου κρατείτο ως αιχμάλωτος, τον Αλή Ιχσάν πασά, ο οποίος εθεωρείτο από τους ικανότερους Τούρκους αξιωματικούς⁴⁵. Ο Αλή Ιχσάν πασάς, στη συνέχεια, ανέλαβε την διοίκηση των τουρκικών δυνάμεων της 1^{ης} Στρατιάς, μέχρι την αντικατάστασή του από τον Νουρεντίν πασά, λίγο πριν την γενική τουρκική αντεπίθεση⁴⁶.

Μετά την αποτυχία της επιχείρησης στην Άγκυρα και το τέλος των ελπίδων της ελληνικής κυβέρνησης, ότι θα επέβαλλε στην Τουρκία ένα διακανονισμό με τη δύναμη των όπλων, η βρετανική κυβέρνηση ευνοούσε μία συμμαχική συνδιάσκεψη που θα καθόριζε τους όρους της ειρήνης και οπωσδήποτε την εκκένωση της Σμύρνης⁴⁷. Κατά την περίοδο αυτή και για αποφυγή προστριβών με τους λοιπούς Συμμάχους, δεν προσέφερε καμία οικονομική, υλική ή στρατιωτική βοήθεια στην Ελλάδα⁴⁸.

Στις 13 Μαρτίου 1922, οι Υπουργοί Εξωτερικών των Συμμάχων στο Παρίσι, παρουσίασαν ενώπιον των Ελλήνων και Τούρκων αντιπροσώπων, τους όρους ανακωχής, τους οποίους αν αποδέχονταν οι δύο πλευρές, θα δρομολογείτο η διεξαγωγή μιας διάσκεψης ειρήνης. Ένας βασικός όρος ήταν η αποδοχή της τροποποίησης της Συνθήκης των Σεβρών και η άνευ όρων παραίτηση της Ελλάδας, από κάθε απαίτηση, αναφορικά με τη Σμύρνη. Η ελληνική πλευρά αποδέχθηκε τις προτάσεις, όχι όμως η τουρκική⁴⁹.

β. Πληροφορίες-Ασφάλεια Επιχειρήσεων

Σημείο στο οποίο ο Τουρκικός Στρατός υπερείχε απόλυτα ήταν ο τομέας των πληροφοριών, αφού μαχόμενος στο έδαφός του οργάνωσε ευρύτατο δίκτυο κατασκοπείας, το οποίο λειτουργούσε επ' ωφελεία του. Σε επίπεδο Γενικού Επιτελείου το δίκτυο επεκτάθηκε όχι μόνο στη Σμύρνη όπου είχε ιδρυθεί μυστική Τουρκική οργάνωση⁵⁰, αλλά στην Κωνσταντινούπολη, και στο εξωτερικό, ακόμα και στον Ελληνικό Στρατό⁵¹.

Ενδεικτικό γεγονός αποτελεί το ότι ο Κεμάλ φέρεται να πληροφορήθηκε όσα ειπώθηκαν σε σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε στην Κιουτάχεια, την 15 Ιουλίου 1921, στην οποία συμμετείχαν ο τότε βασιλεύς Κωνσταντίνος, ο πρωθυπουργός Δ. Γούναρης, ο υπουργός Στρατιωτικών Ν. Θεοτόκης, ο αρχιστράτηγος Παπούλας, ο επιτελάρχης Κ. Πάλλης και ο στρατηγός Δούσμανης, κατά την οποία αποφασίστηκε η συνέχιση της επιθέσεως προς τον Σαγγάριο⁵².

Αντίθετα, η Στρατιά δεν είχε τέτοια οργάνωση ώστε να δύναται να γνωρίζει την πραγματική κατάσταση του εχθρού. Βασιζόταν κατά μεγάλο μέρος στις πληροφορίες του

⁴⁴ Στο ίδιο, 208-209.

⁴⁵ Γονατάς, *Απομνημονεύματα*, 182-183.

⁴⁶ Μιχαήλ Ροδάς, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία, 1918-1922, Η Μικρασιατική Καταστροφή*, (Αθήνα: Λαβύρινθος, 2019), 326.

⁴⁷ Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 414 και 423.

⁴⁸ Αναστάσιος Παπούλας, *Η Αγωνία Ενός Έθνους*, (Αθήνα, Δεκέμβριος 1925), 263 και 299-300.

⁴⁹ Richter, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος*, 220-21. Ο διακανονισμός εγγυόταν θεωρητικά μόνο, την ασφάλεια των χριστιανικών πληθυσμών υπό την τουρκική εξουσία. Αυτή θα εξαρτιόταν από τις διαθέσεις των Τούρκων μετά την απομάκρυνση των Ελλήνων, Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 447-48.

⁵⁰ Ροδάς, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία*, 354.

⁵¹ Από το σύγγραμμα του Ταγματάρχη Επιτελών Αζεβνέτ Κερίμ, *Ιστορία του Πολέμου της Τουρκικής Ανεξαρτησίας*, 1925, στο Κανελλόπουλος, *Η Μικρασιατική Ήττα, Αύγουστος 1922*, 66-67.

⁵² Τάσος Βουρνάς, *Η Μικρασιατική Καταστροφή και το Ξερίζωμα του Ελληνισμού*, (Αθήνα: Αφοί Τολιδη, 1987), 13-14.

μετώπου και από την αποστολή στην Κωνσταντινούπολη. Αλλά ο εχθρός είχε αποκλείσει αυστηρά τις γραμμές του και το μόνο γνωστό ήταν ο διαρκής εφοδιασμός του εκ των ευρωπαϊκών αγορών, από τα λιμάνια της Αττάλειας και της Αλεξανδρέττας⁵³. Αντίστοιχα οι κατά καιρούς λαμβανόμενες από τους έλληνες πράκτορες πληροφορίες, οι οποίοι κινούνταν σε εχθρικό έδαφος με μύριους κινδύνους, συνήθως δεν ήταν διαφωτιστικές και κατά συνέπεια το Επιτελείο τους έδινε μικρή βαρύτητα. Επιπρόσθετα, ο Ταγματάρχης πυροβολικού Παύλος Μελάς, ο οποίος υπηρετούσε στη Συρία ως σύνδεσμος μεταξύ του Γαλλικού και Ελληνικού Στρατηγείου και ο οποίος έστελνε χρήσιμες πληροφορίες, είχε ήδη ανακληθεί πριν από πολλούς μήνες⁵⁴.

Κατά συνέπεια, οι ανάγκες του Ελληνικού Στρατηγείου σε πληροφορίες καλύπτονταν κυρίως από αιχμαλώτους, αυτομόλους και τούρκους χωρικούς, οι οποίοι ως επί το πλείστον, προσέρχονταν στις στρατιωτικές αρχές, σκόπιμα, για να μεταδώσουν ψευδείς ειδήσεις, προς εξαπάτηση των Επιτελείων⁵⁵. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι την 6 Ιουλίου 1922, αυτόμολος Κιρκάσιος, της 3^{ης} Τουρκικής Μεραρχίας Ιππικού, ανέφερε ότι ο Διοικητής της 1^{ης} Στρατιάς Αλή-Ιλχάν Πασάς, κληθείς στην Άγκυρα, διαφώνησε με τον Κεμάλ και αλληλοπυροβολήθηκαν, φονευθέντος του Κεμάλ. Το τελευταίο, βέβαια, αποδείχθηκε ανακριβές⁵⁶. Παρόλα αυτά, το Επιτελείο και οι Σχηματισμοί και με τη βοήθεια ενός μικρού αεροπορικού στόλου, 50 αεροσκαφών, εκ των οποίων τα 40 ήταν αναγνωριστικά, κατόρθωναν, έστω και με βραδύτητα, να εντοπίζουν και να καθορίζουν τις εχθρικές συγκεντρώσεις στρατευμάτων⁵⁷.

Από πλευράς εσωτερικής ασφάλειας οι ελληνικές δυνάμεις αντιμετώπιζαν σοβαρό πρόβλημα, το οποίο έγινε οξύτερο μετά την αποτυχία στον Σαγγάριο. Ως αποτέλεσμα, ο τουρκικός πληθυσμός αναθάρρησε σε τέτοιο σημείο, ώστε να μην υπολογίζει σε πολλές περιστάσεις την Ελληνική Δικαιοσύνη. Κατά συνέπεια, συμμορίες Τούρκων αρχικά, Τούρκων, Κιρκασίων, Αρμενίων αλλά και Ελλήνων από τον Δεκέμβριο 1921, εμφανίζονταν παντού και προέβαιναν σε ληστείες αλλά και επιδρομές κατά των συγκοινωνιών της Στρατιάς⁵⁸.

Αλλά και στον τομέα της ασφάλειας επιχειρήσεων η κατάσταση δεν ήταν η καλλίτερη δυνατή. Ο Στρατηγός Χατζηανέστης, μετά την ανάληψη της Αρχιστρατηγίας (Μάιος 1922) και την επιθεώρηση του μετώπου, ήταν αποφασισμένος να προβεί σε σύμπτυξη του Μετώπου, στη γραμμή Κίου-Φιλαδέλφειας-Μαιάνδρου (Χάρτης 1). Προς τούτο είχαν συγκροτηθεί επιτροπές, οι οποίες μελετώντας το έδαφος, χάρασαν τη νέα αμυντική γραμμή, το δε επιτελείο της Στρατιάς και των ΣΣ προέβαιναν σε μελέτη του τρόπου συμπτύξεως. Η σύμπτυξη θα πραγματοποιείτο κατά το φθινόπωρο, όταν οι καιρικές συνθήκες δεν θα επέτρεπαν στον Τουρκικό Στρατό, μεγάλης έκτασης ενέργειες. Παρόλο ότι καταβλήθηκαν σοβαρές προσπάθειες όπως οι προετοιμασίες αυτές παραμένουν μυστικές, τούτο δεν κατέστη δυνατόν. Πιθανόν, δε, να αποτέλεσε σοβαρό λόγο επισπεύσεως της γενικής τουρκικής επίθεσης, εκ παραλλήλου, με το ενδεχόμενο έγκαιρης

⁵³ Βουρνάς, *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, 13-14.

⁵⁴ Ροδός, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία*, 327.

⁵⁵ Στο ίδιο, 32-33.

⁵⁶ Γονατάς, *Απομνημονεύματα*, 196.

⁵⁷ Στο ίδιο, 66-67.

⁵⁸ Ροδός, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία*, 253.

μετακίνησης από την Θράκη, των δυνάμεων που είχαν συγκροτηθεί εκεί, με σκοπό την κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως⁵⁹.

Πρόβλημα, αποτέλεσε και το γεγονός ότι η Ανώτατη Ηγεσία της Στρατιάς ανέχθηκε την παρουσία στον χώρο του μετώπου και ιδιαίτερα από Αφιόν Καραχισάρ μέχρι Τουμλού Μπουνάρ, όπου και εκδηλώθηκε η τουρκική προσπάθεια διάρρηξης της ελληνικής τοποθεσίας, των Τούρκων χωρικών, οι οποίοι κινούνταν ελεύθερα και εκμεταλλευόμενοι τα κενά της διατάξεως, επικοινωνούσαν με τον Τουρκικό Στρατό. Μετέφεραν δε, κρίσιμες πληροφορίες στην Τουρκική Ιεραρχία, καθόσον σημαντικός αριθμός αυτών χρησιμοποιήθηκε από τον Ελληνικό Στρατό για τη βελτίωση των αμυντικών έργων, κυρίως των δρομολογίων για την κίνηση των εφεδρειών και την ανάπτυξη του πυροβολικού⁶⁰.

Αντίθετα, ο Κεμάλ επέβαλε στον Τουρκικό Στρατό τους προβλεπόμενους κανόνες ασφάλειας επιχειρήσεων. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι κατά τις τελικές προετοιμασίες για τη γενική επίθεση ο Κεμάλ διέταξε να οργανωθεί ποδοσφαιρικό πρωτάθλημα (15 Ιουλίου 1922), το οποίο παρακολούθησε. Κατά τη διάρκειά του επισκέφθηκε αριθμό μονάδων για να διαπιστώσει την πρόοδο των προπαρασκευών, συνάντησε τους βασικούς διοικητές, εξέδωσε διαταγές και επέστρεψε στην Άγκυρα, χωρίς να κινήσει την παραμικρή υποψία. Μάλιστα, μία εβδομάδα πριν την ημερομηνία της επιθέσεως, διακόπηκαν οι επικοινωνίες της Τουρκίας με τον έξω κόσμο, με την πρόφαση και αντίστοιχη διάδοση φήμης ότι είχε εκδηλωθεί επανάσταση κατά του Κεμάλ. Μετά την αντιμετώπιση της υποτιθέμενης επανάστασης, εστάλησαν προσκλήσεις, στις 11 Αυγούστου, για εκδήλωση που θα πραγματοποιείτο στις 13 Αυγούστου (ημέρα της επιθέσεως). Ο Κεμάλ, εν τω μεταξύ, υπό την κάλυψη της νύκτας, μετακινήθηκε με το Επιτελείο του στο Κοτζά Τεπέ, όπου ήταν το παρατηρητήριο της 1^{ης} Στρατιάς, για να παρακολουθήσει την εξέλιξη των επιχειρήσεων⁶¹.

γ. Ηθικό

Το ηθικό του Ελληνικού Στρατού στην Μικρά Ασία, την άνοιξη του 1922, δεν ήταν καλό. Οι προσπάθειες των αξιωματικών να βελτιώσουν τα μέσα ψυχαγωγίας στο μέτωπο και να κρατήσουν τους άνδρες απασχολημένους έδειχναν μία αδημονία για τα υπό εξέλιξη πολιτικά γεγονότα που δημιουργούσαν μεγάλο εκνευρισμό. Στη δυσарέσκεια για την απομάκρυνση από την πατρίδα και την οικογένεια, στην απομόνωση και την πολιτική διχογνωμία, τους ανταγωνισμούς μεταξύ των αξιωματικών (βενιζελικοί-αντιβενιζελικοί)⁶², τις άδικες και άνευ λογικής τοποθετήσεις και μεταθέσεις⁶³, τα πρωτόκολλα επαναστατικού περιεχομένου κατά της Κυβερνήσεως⁶⁴, τις λιποταξίες⁶⁵, τους κερδοσκόπους, είχαν

⁵⁹ Κανελλόπουλος, *Η Μικρασιατική Ήττα*, 45-46.

⁶⁰ Ροδός, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία*, 327.

⁶¹ Χ. Κ. Άρμστρονγκ, *Ο Σταχτής Λύκος, Η Ζωή του Κεμάλ Ατατούρκ*, (Αθήνα: Πάπυρος, 1972), 147-48.

⁶² Richter, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος*, 211. Βλ. και Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας* 262 και 284.

⁶³ Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η απόρριψη των εισηγήσεων του Συμβουλίου των Αντιστρατήγων, τον Ιανουάριο 1922, περί προαγωγών καθώς και η τοποθέτηση απόλεμων αξιωματικών του Οικονομικού, ως Διοικητών Συνταγμάτων-Ταγμάτων στο Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 227-34 και 257. Βλ. και Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 314.

⁶⁴ Αριστείδης Ομηρίδης Σκυλίτσης, *Η Εκστρατεία στην Μικρά Ασία 1919-1922, Τόμος Έβδομος, Το Τέλος της Εκστρατείας*, (Αθήνα: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1962), 1. Βλ. και Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 324.

⁶⁵ Σε 80.000 περίπου ανήλθαν οι λιποτάκτες, οι οποίοι κατόρθωσαν να διαφύγουν στην Ελλάδα. Δυστυχώς κανένα σχετικό μέτρο ελήφθη. Παράλληλα, καταργήθηκε ο ποινικός κώδικας, επομένως οι συλλαμβανόμενοι λιποτάκτες αντί να τιμωρηθούν παραδειγματικά, τιμωρούνταν με δμηνή φυλάκιση με αναστολή. Το κομματικό κλίμα φαίνεται προστάτευε τους λιποτάκτες και τους εγκληματίες φυγαδευτές τους στο

προσθεθεί οι κακές υλικές συνθήκες, το μετριότατης σε ποσότητα και ποιότητα φαγητό, ο ελαττωματικός ιματισμός -εφόδια, και η καθυστέρηση στη μισθοδοσία.

Η άφιξη του Στρατηγού Χατζηανέστη δεν είχε παρά έναν επιφανειακό αντίκτυπο στην κατάσταση που όλο και χειροτέρευε. Ο Χατζηανέστης κατόρθωσε να εξασφαλίσει για τα στρατεύματα τους μισθούς τους, που καθυστερούσαν για καιρό, από το Υπουργείο Οικονομικών και να μετακινήσει τους μη απαραίτητους από τη Σμύρνη στέλνοντας τους στο μέτωπο, αλλά αυτές οι επιτυχίες εξουδετερώνονταν από τις εκκεντρικότητές του σε θέματα τακτικής και πειθαρχίας.

Έτσι ή αλλιώς ήταν μάλλον αργά. Ο φατριασμός και η δυσaráσκεια κόχλαζαν κάτω από την επιφάνεια. Οι κομμουνιστές είχαν επωφεληθεί από τα τρία χρόνια του πολέμου για να δημιουργήσουν αντιδραστικούς θύλακες ανάμεσα στους άνδρες. Αυτά δεν είχαν μεγάλη επίδραση. Αλλά μερικά καθοδηγητικά όργανα του κόμματος, από την Παλαιά Ελλάδα, κατόρθωσαν να εγκαταστήσουν ένα δίκτυο συμπαθούντων που ήταν έτοιμοι να ενθαρρύνουν τάσεις ηττοπάθειας, γιατί οι κομμουνιστές θεωρούσαν τον πόλεμο αυτό αποικιακό. Ιδιαίτερα δικτυωμένοι ήταν στον τομέα των επικοινωνιών-στα τηλεγραφέα και στις σιδηροδρομικές γραμμές. Από αυτές τις θέσεις μπορούσαν να διασπείρουν κομμουνιστικές μπροσούρες και την εφημερίδα του κόμματος, τον *Ριζοσπάστη*, σε όλα τα σημεία του μετώπου και να βοηθήσουν στην διακίνηση των λιποτακτών που προσπαθούσαν να γυρίσουν στην Παλαιά Ελλάδα⁶⁶. Χαρακτηριστικό της καταστάσεως αποτελεί το γεγονός ότι οι Τούρκοι εξασφάλιζαν τόσο φυλλάδια των κομμουνιστών όσο και της Άμυνας⁶⁷ Κωνσταντινουπόλεως⁶⁸, τα οποία έριχναν πίσω από τις ελληνικές γραμμές, προτρέποντας τους Έλληνες, να γυρίσουν σπίτια τους και να αφήσουν ήσυχους τους Τούρκους⁶⁹.

Σε όλα αυτά προστέθηκαν η ψυχολογική κόπωση που προέκυψε μετά τη μάχη του Σαγγαρίου και τη διάψευση των ελπίδων των στρατευμένων για τερματισμό του πολέμου και επιστροφή στα σπίτια τους⁷⁰. Στην κόπωση προστέθηκε η απογοήτευση από την αποτυχία της προσπάθειας της Κυβερνήσεως για κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως⁷¹ και δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για την ελληνική πλευρά στις επερχόμενες συνομιλίες. Επιπρόσθετα, σημαντικό ρόλο έπαιξε και η αναβολή της αναγγελθείσας στο τέλος Ιουνίου 1922, από το Ηνωμένο Βασίλειο, διεξαγωγής για τέλος Ιουλίου/αρχές Αυγούστου 1922, Διάσκεψης του Μπεϊκόζ, με σκοπό την επίλυση του Μικρασιατικού ζητήματος⁷².

Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν, η προπαγάνδα της εγκαταλείψεως της Μικράς Ασίας να βρίσκει πρόσφορο έδαφος στους στρατιώτες, το ηθικό των οποίων καταρράκωνε η άπρακτη αναμονή στα βάθη της Ανατολής. Αντιθέτως, ο εχθρός στηριζόμενος στο

Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 231. Βλ. και Ροδάς, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία*, 300-06 και Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 433-34, 481.

⁶⁶ Ελευθέριος Σταυρίδης, *Τα Παρασκήνια του Κ.Κ.Ε.*, (Αθήνα: Ελεύθερη Σκέψη, 2008), 56-57.

⁶⁷ Αξιωματικοί, εκ των οποίων τέσσερις στρατηγοί, λιποτάκτησαν ή αποστρατευθέντες μετέβησαν στην Κωνσταντινούπολη, μετά τις εκλογές Νοεμβρίου 1920. Στο ίδιο, σελ. 98. Βλέπε και στο Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 314-18 και 418-20.

⁶⁸ Ν. Σ. Δρόσος, *Η Επανάσταση και ο Άνθρωπός της, Η Βενιζελική Προπαγάνδα εν τω Μετώπω Προς Κατάρρευσιν Αυτού και Προπαρασκευήν της Επαναστάσεως*, (Αλεξάνδρεια: Λέσχη Αλεξανδρείας, 1923), 44.

⁶⁹ Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 481.

⁷⁰ Ροδάς, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία*, 249.

⁷¹ Στο ίδιο, 323-25. Βλ. και Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 484-86.

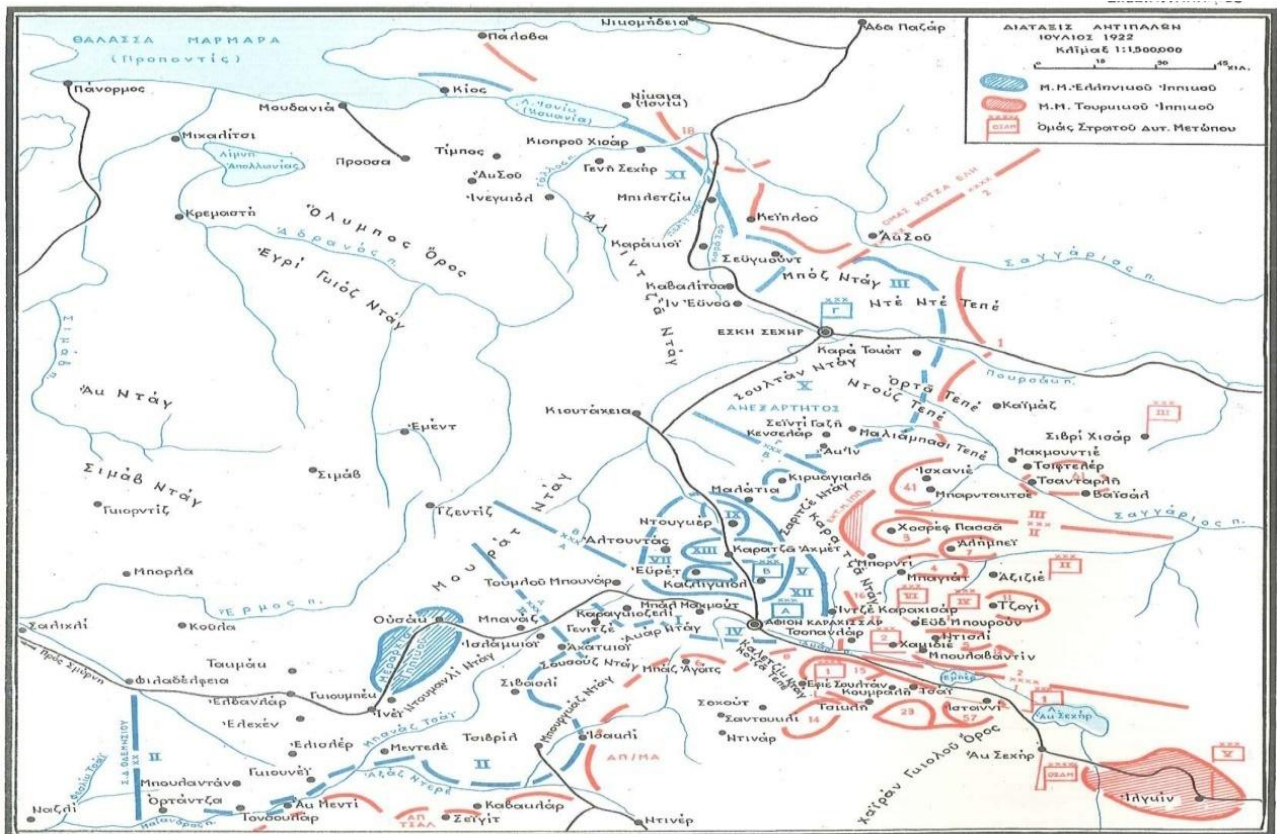
⁷² Αρχείο Εφημερίδων ΕΡΤ, 4 Ιουλίου 1922, <https://www.ertnews.gr/anadromes/akrivos-prin-apo-enan-aiona-deytera-4-ioulioy-1922>. Ανακτήθηκε την 13 Οκτωβρίου 2022.

υψηλό ηθικό, λόγω των πρόσφατων επιτυχιών του, προέβαινε σε συνεχή στρατολόγηση, ενώ οι Αξιωματικοί του υπόσχονταν στους Τούρκους στρατιώτες ότι θα τους διανείμουν τις περιουσίες των Χριστιανών, σε περίπτωση νίκης τους. Η υπόσχεση αυτή, μάλιστα, κοινοποιήθηκε σε όλο τον Τουρκικό Στρατό και κατά κάποιο τρόπο υπογράφηκε μία σιωπηρή σύμβαση μεταξύ αξιωματικών και στρατιωτών, για την αρπαγή των χριστιανικών περιουσιών⁷³.

Επιχειρησιακή Σχεδίαση-Διεξαγωγή του Αγώνα

α. Εκλογή Γραμμής Άμυνας-Οχύρωση

Χάρτης 5: Η Αμυντική Γραμμή τον Ιούλιο 1922 (Πηγή: Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*)

Μετά τις μάχες του Σαγγαρίου και του Αφιόν Καραχισάρ (Αύγουστο-Σεπτέμβριο 1921) η καταληφθείσα αμυντική γραμμή εκτεινόταν από τον Κόλπο της Κίου δια του Εσκή Σεχέρ και του Αφιόν Καραχισάρ, μέχρι τις εκβολές του Μαιάνδρου ποταμού. Είχε ολικό μήκος περί τα 700 χλμ⁷⁴, ενώ το απώτερο άκρο του απείχε από την πλησιέστερη ακτή του Αιγαίου, έως και 600 χιλιόμετρα⁷⁵ (Χάρτης 5). Η αμυντική αυτή εγκατάσταση κάλυπτε τη σιδηροδρομική γραμμή Εσκή Σεχέρ-Αφιόν-Σμύρνης και την κοιλάδα του Μαιάνδρου ποταμού, δηλαδή τις γραμμές συγκοινωνιών και ανεφοδιασμού. Το κέντρο του

⁷³ Ροδάς, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία*, 271.

⁷⁴ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 338.

⁷⁵ Ροδάς, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία*, 329.

ενδιαφέροντος, εδόθη στην περιοχή Αφιών, όπου ο σημαντικότερος κόμβος συγκοινωνιών⁷⁶.

Το πολύ ευρύ αυτό μέτωπο δεν ήταν δυνατόν να καλυφθεί επαρκώς, με αποτέλεσμα την ύπαρξη σημαντικών κενών στη διάταξη. Παράλληλα, η μοναδική γραμμή συγκοινωνίας από Σμύρνη προς Αφιών Καραχισάρ, μέχρι Εσκή Σεχήρ και από εκεί μέχρι Προύσσας, ελίσσόταν πίσω και παράλληλα σχεδόν προς το μέτωπο. Ειδικά, στον τομέα του Α' Σώματος Στρατού (Α' ΣΣ) η σιδηροδρομική γραμμή ελίσσόταν σε μία απόσταση από 6-20 χιλιόμετρα, ενώ η εδαφική ζώνη από τη γραμμή του μετώπου μέχρι την σιδηροδρομική γραμμή στερείτο του αναγκαίου πλάτους για την κατά βάθος αμυντική της οργάνωση. Επιπλέον, η τοποθεσία αυτή παρουσίαζε την εξέχουσα του Αφιών, η οποία ήταν επικίνδυνα εκτεθειμένη σε ενδεχόμενη εχθρική επίθεση. Ενδεχομένως, η προωθημένη αυτή αμυντική γραμμή να προτιμήθηκε, ως διπλωματικό επιχείρημα, κατά τις διαπραγματεύσεις με τους Συμμάχους.

Σε αυτήν την περίπτωση, λόγω των αδυναμιών που προαναφέρθηκαν, έπρεπε να προωθηθεί περισσότερο, στην περιοχή του Αφιών, ώστε να περιλαμβάνει τα οροπέδια Γκιουλτεπέζ Γαϋλά και Τεκέ Γαϋλά (νοτιοδυτικά και νότια του Καλετζίκ Νταγ αντίστοιχα), μέσω των οποίων θα ήταν δυνατή επιθετική ενέργεια κατά της γραμμής συγκοινωνιών του εχθρού. Επιπρόσθετα, θα ήταν αδύνατη η διοχέτευση δυνάμεων Ιππικού δια της στενωπού Τσάι Χισσάρ, οι οποίες, τη νύκτα 13 προς 14 Αυγούστου, βρέθηκαν στα νώτα των ελληνικών δυνάμεων⁷⁷ (Χάρτες 5 και 7). Η ολιγωρία αυτή βαρύνει τη Διοίκηση Παπούλα περισσότερο, τη Διοίκηση Χατζηανέστη λιγότερο, σε κάθε περίπτωση, όμως, τη Διοίκηση του Α' ΣΣ (Ν. Τρικούπη).

Σφάλμα, επίσης, ήταν η εγκατάσταση του Στρατηγείου του Α' ΣΣ στην πόλη του Αφιών, η οποία κινδύνευε να πέσει, στα χέρια του εχθρού, από την αρχή των επιχειρήσεων και τα στρατιωτικά τμήματα να μείνουν χωρίς διοίκηση, το οποίο και συνέβη⁷⁸.

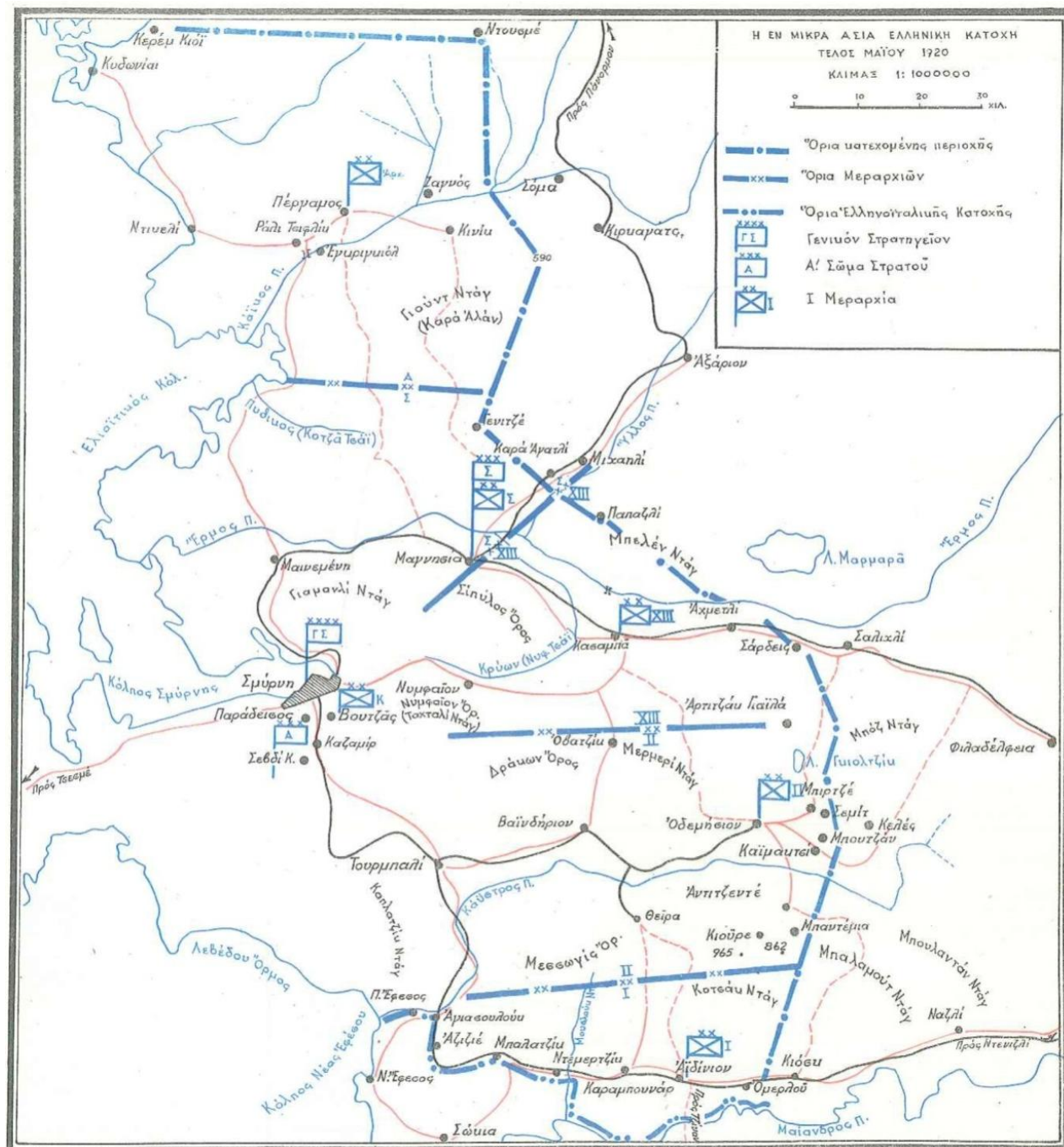
Κατά συνέπεια, αντί της γραμμής Κίος-Μαϊάνδρος, το μέτωπο έπρεπε να περιορισθεί στη γραμμή Πάνορμος-Φιλαδέλφεια-Μαϊάνδρος. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα εγκαταλείπονταν το Εσκή Σεχήρ, η Κιουτάχεια, το Αφιών Καραχισάρ και θα οχυρωνόταν το Ουσάκ, με την εκμετάλλευση τριών παράλληλων φυσικών στηριγμάτων (Χάρτης 5). Θα εξοικονομούνταν επιπλέον δυνάμεις, ενώ το μέτωπο θα βρισκόταν πλησιέστερα στην Σμύρνη, ώστε να εφοδιάζεται άνετα ο Στρατός. Αντίθετα, η γραμμή Πάνορμος-Φιλαδέλφεια-Μαϊάνδρος, θα απομάκρυνε, τις τουρκικές δυνάμεις από τους κόμβους συγκοινωνιών τους και θα τις ανάγκαζε να διαχειμάσουν στα μικρασιατικά υψίπεδα⁷⁹.

⁷⁶ Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 221-22.

⁷⁷ Στο ίδιο, 249-250.

⁷⁸ Στο ίδιο, 222.

⁷⁹ Βουρνάς, *Η Μικρασιατική Καταστροφή και το Ξερίζωμα του Ελληνισμού*, 32.

Χάρτης 6: Ζώνη Ελληνικής Κατοχής τον Μάιο 1920 (Πηγή: Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*)

Επιπρόσθετα, η Διοίκηση της Στρατιάς (η Διοίκηση Παπούλα κατά βάση) ευθύνεται και για την παράλειψη να οχυρώσει την Σμύρνη. Διότι και τον καιρό είχε και την μελέτη έτοιμη βρήκε⁸⁰. Από τις τελευταίες μάχες του Σεπτεμβρίου 1921 έως τον Μάιο 1922 ήταν εφικτή η οχύρωση της Σμύρνης προς τη Φώκεια, προς το Σίπυλο, προς το Νυμφαίο και την Έφεσο. Έτσι η Σμύρνη θα περιφρασσόταν κατά τρόπο απρόσβλητο, τουλάχιστον για μερικούς μήνες, κατά τη διάρκεια των οποίων θα ήταν δυνατή η εξεύρεση διπλωματικής

⁸⁰ Το σχετικό πόρισμα υποβλήθηκε την 19 Μαρτίου 1920. Η εκτέλεση των προβλεπομένων έργων δεν προχώρησε λόγω ελλείψεως πιστώσεων. Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 59.

λύσης (Χάρτης 6). Το υλικό οχυρώσεως ήταν άφθονο και κοντά στις βάσεις της Στρατιάς, η δε μεταφορά βαρέων πυροβόλων εύκολη από τις δημόσιες οδούς του Νυμφαίου. Το ίδιο ακριβώς έκαναν και οι Τούρκοι στην Άγκυρα και απόκρουσαν την απόπειρα κατάληψής της. Από την όλη κατάσταση που επικρατούσε τότε, πολιτική, διπλωματική, στρατιωτική καθίστατο φανερό, ότι η Σμύρνη αργά ή γρήγορα θα γινόταν στόχος του εχθρού. Αφού η Ελλάδα δεν κατόρθωσε να εκμηδενίσει τις Τουρκικές δυνάμεις στην επιχείρηση του Σαγγαρίου, όφειλε με κάθε τρόπο, να δημιουργήσει εντεύθεν του μετώπου γραμμές άμυνας και θέσεις, πραγματικά φρούρια. Δυστυχώς, καθόλο αυτό το διάστημα δεν ανελήφθη καμία τέτοια προσπάθεια⁸¹.

β. Κατάργηση των Συγκροτημάτων-Συγκρότηση Εφεδρειών

Την 12 Ιουνίου 1922 ο Στρατηγός Χατζηανέστης⁸², με διαταγή του προέβη στην κατάργηση του Βόρειου, του Νότιου Συγκροτημάτων και της Ομάδας Μεραρχιών και αντίστοιχα διέταξε τη δημιουργία των Α', Β', Γ' ΣΣ από τέσσερις Μεραρχίες έκαστο, την μετονομασία της Στρατιάς Θράκης σε Δ' ΣΣ και την υπαγωγή των Σωμάτων υπό τις άμεσες διαταγές του⁸³. Τα Συγκροτήματα είχαν θεσπισθεί με διαταγή του Αντιστράτηγου Παπούλα, με σκοπό την διευκόλυνση της πρωτοβουλίας των τοπικών Διοικητών ΣΣ, ιδιαίτερα για τον τρόπο χρησιμοποιήσεως των εφεδρειών. Η κατάργηση αυτή ανάγκασε τους Διοικητές των Α' και Β' ΣΣ, στα πρώτα κρίσιμα στάδια των επιχειρήσεων, για οποιοδήποτε θέμα, να αναζητούν την απ' ευθείας έγκριση της Στρατιάς, γεγονός που τους επέβαλε καθυστέρηση στον χρόνο εκδηλώσεως των ενεργειών τους, στο πεδίο (Χάρτης 5).

Περί τα τέλη Ιουνίου 1922, η Κυβέρνηση Γούναρη, κατόπιν εισηγήσεως του Στρατηγού Χατζηανέστη, αποφάσισε την αποστολή δυνάμεων (3 Συντάγματα Πεζικού, 2 Τάγματα Ευζώνων, 1 Επιλαρχία Ιππικού, 1 Μοίρα ορειβατικού Πυροβολικού), στη Θράκη, για την ενίσχυση του Δ' ΣΣ, το οποίο επρόκειτο να αναλάβει επιθετική ενέργεια για κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως. Σκοπός της κινήσεως αυτής ήταν να υπάρξει στα χέρια της κυβέρνησης ισχυρό διαπραγματευτικό χαρτί κατά τις αναμενόμενες συνομιλίες (Διάσκεψη Μπεϊκόζ), για διευθέτηση του θέματος της Μικράς Ασίας. Η κίνηση αυτή δεν έγινε αποδεκτή από τους Συμμάχους, αφού δεν υπήρξε σχετική προσυνεννόηση, έστω και με μία από τις Μεγάλες Δυνάμεις⁸⁴. Για την ενίσχυση αυτή υφίστανται διιστάμενες απόψεις αναφορικά με το αν εξασθένησε ουσιαστικά τη Στρατιά Μικράς Ασίας, καθόσον το σύνολο των δυνάμεων, τις οποίες στερήθηκε η Στρατιά, ανήλθε συνολικά σε 11 τάγματα και πέντε πυροβολαρχίες. Εκ τούτων, τα τμήματα που ανήκαν στα Α' και Β' ΣΣ, εναντίον των οποίων εκδηλώθηκε η Τουρκική επίθεση, ήταν 4 τάγματα και τρεις πυροβολαρχίες⁸⁵.

Ο Συνταγματάρχης Γονατάς υπολογίζει τις μεταφερθείσες στη Θράκη δυνάμεις σε 20.000 περίπου, αριθμό με τον οποίο συμφωνεί χονδρικά στην κατάθεσή του και ο Υποστράτηγος Σουμίλας Διοικητής του Γ' ΣΣ, ενώ ο υπαρχηγός του Επιτελείου της

⁸¹ Βουρνάς, *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, 32.

⁸² Ο Στρατηγός Χατζηανέστης ανέλαβε καθήκοντα την 23 Μαΐου 1922. Η τοποθέτησή του προκάλεσε έκπληξη καθόσον η νευρασθένειά του και η διάδοση ότι είχε παραμείνει για αρκετό διάστημα σε νευρολογικό θεραπευτήριο για αρκετό διάστημα, καθιστούσε την αποστολή του επικίνδυνη. Ροδάς, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία*, 307 και 373. Επίσης, Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 476-77.

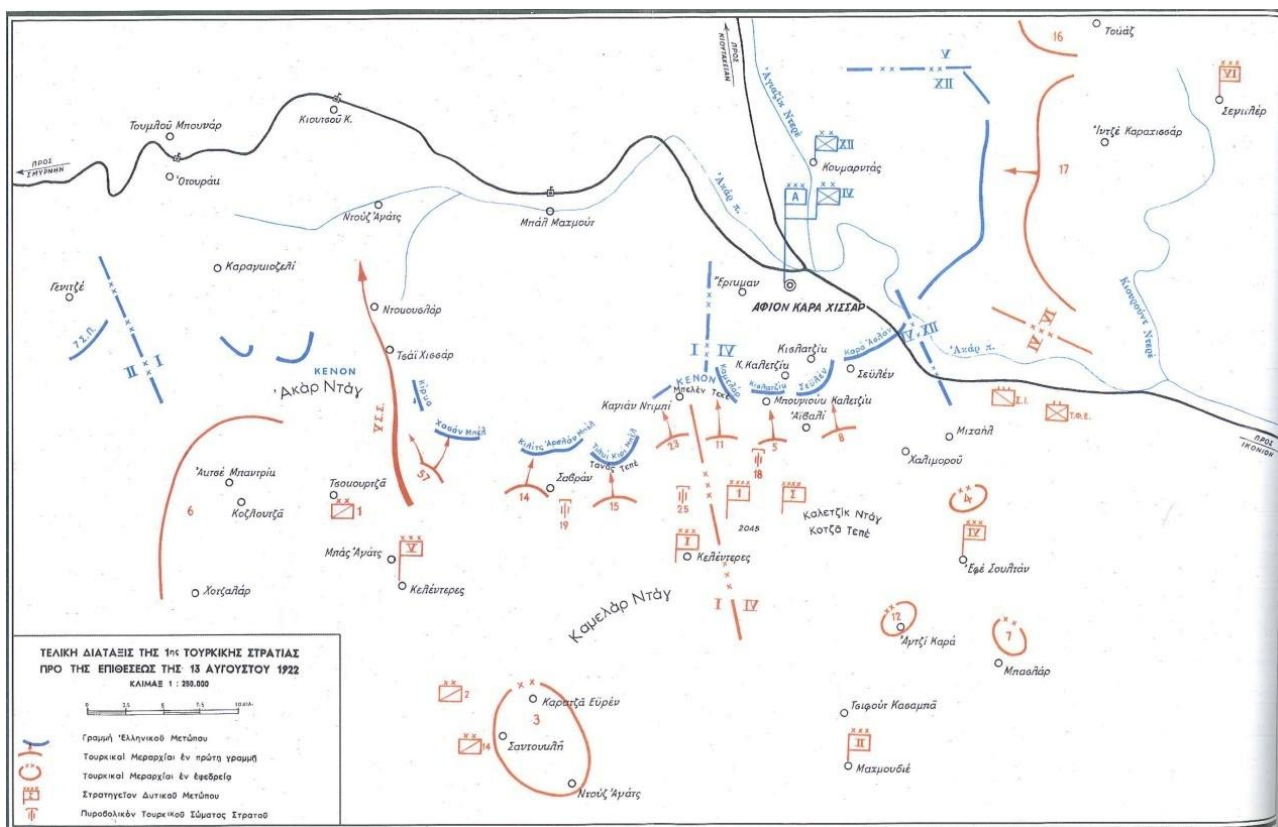
⁸³ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 332.

⁸⁴ Γονατάς, *Απομνημονεύματα*, 198.

⁸⁵ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 333.

Στρατιάς Σαρηγιάννης, υπολογίζει αριθμό 25.000 περίπου ανδρών⁸⁶, οι οποίοι μετά την αποτυχία του εγχειρήματος παρέμεναν αδρανείς, στην παραλία της Ραιδεστού και στα Μουδανιά⁸⁷. Εάν ο αριθμός αυτός είναι σωστός, θα μπορούσε η δύναμη αυτή να χρησιμοποιηθεί για την ενίσχυση της στρατηγικής εφεδρείας. Η διάθεσή της, δε, στο Νότιο Συγκρότημα, όχι μόνο μπορούσε να εξουδετερώσει την εχθρική επίθεση αλλά και να δημιουργήσει ευνοϊκές συνθήκες επίθεσης των ελληνικών δυνάμεων, κατά του αντιπάλου, προκαλώντας τουλάχιστον σοβαρές απώλειες⁸⁸.

Χάρτης 7: Διάταξη της 1^{ης} Τουρκικής Στρατιάς την 13 Αυγούστου 1922(Πηγή: Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*)

Όμως, ακόμα και αν ο αριθμός των τμημάτων Α' και Β' ΣΣ που διατέθηκαν, ήταν 4 τάγματα (560 Σύνταγμα), εκτιμάται ότι αυτά θα ήταν άκρως απαραίτητα για την κάλυψη των υφισταμένων κενών, όπως αυτό μεταξύ των Ι και ΙV Μεραρχιών (που δέχθηκαν το κύριο βάρος της εχθρικής επίθεσης), αποστάσεως 6 χλμ⁸⁹. Από το κενό αυτό διέρχονταν δύο ημιονικές οδοί, που οδηγούσαν από το εχθρικό έδαφος, στα νώτα της Ι Μεραρχίας. Ενώ, σημαντικότερο κενό μήκους 15 χιλιομέτρων υπήρχε και μεταξύ των υποτομέων Καραγκιοσελί και Σινάν-πασά, μέσω του οποίου κινήθηκε ανενόχλητο εχθρικό ιππικό, για

⁸⁶ Ο Στρατηγός Παπούλας δίνει αριθμό 21.000 ανδρών, όπως τον διαβεβαίωσε ο Διευθυντής του Επιτελικού Γραφείου Εφοδιασμού-Μεταφορών της Στρατιάς Σπυρίδωνος, θεώρησε δε ότι το γεγονός αυτό επέδρασε σπουδαίως στην κατάρρευση του μετώπου στο Παπούλας, *Η Αγωνία Ενός Έθνους*, 263 και 274-275.

⁸⁷ Ροδάς, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία*, 326.

⁸⁸ Βουρνάς, *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, 100-01 και 107-08.

⁸⁹ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 338.

να καταστρέψει τις επικοινωνίες του Α' ΣΣ και να προκαλέσει πανικό σε αριθμό των μάχιμων τμημάτων⁹⁰ (Χάρτης 7).

Επιπρόσθετα, δεν θα απαιτούνταν μονάδες των εφεδρικών τμημάτων του Α' ΣΣ για το ρόλο αυτό⁹¹. Αποτέλεσμα της πρακτικής αυτής ήταν αντί η εφεδρεία να είναι συγκεντρωμένη για αντεπιθέσεις, να κατανέμεται σε διάφορα σημεία του μετώπου και να καταστρέφεται⁹².

γ. Αιφνιδιασμός

Τις τελευταίες νύκτες προ της επιθέσεως, ο εχθρός εκτέλεσε μυστικά πορείες, προς συγκέντρωση των δυνάμεων της 1^{ης} και 2^{ης} Τουρκικής Στρατιάς, ούτως ώστε ο κύριος όγκος της επιθέσεως να επιπέσει κατά του Αφίων με ταυτόχρονη απασχόληση των λοιπών ελληνικών δυνάμεων. Η προσέγγιση πολιτών στον τομέα αυτό απαγορεύθηκε αυστηρά, οι χριστιανικοί πληθυσμοί της περιοχής είχαν εκτοπισθεί, από πολλών μηνών, μακριά της ζώνης των επιχειρήσεων⁹³, ενώ οι ασύρματοι των Στρατιών και των Σωμάτων Στρατού δεν μετακινήθηκαν μέχρι της παραμονής της επιθέσεως, συνεχίζοντας να εκπέμπουν από τις παλιές τους θέσεις. Όλη η προσπάθεια του Τουρκικού Στρατηγείου απέβλεπε στον αιφνιδιασμό της ελληνικής παρατάξεως για να επέλθει αμέσως η ανατροπή της αμυντικής γραμμής, η οχύρωση της οποίας, οι Τούρκοι γνώριζαν ότι δεν ήταν αρκούντως επιμελημένη, ότι δεν είχε οργανωθεί δεύτερη γραμμή άμυνας, ενώ είχαν επισημάνει και αναγνωρίσει τα κενά μεταξύ των ελληνικών δυνάμεων⁹⁴. Με τα μέτρα αυτά η Στρατιά παραπλανήθηκε, ως προς το μέγεθος της συγκεντρώσεως, υπολογίζοντας ότι νοτίως του ποταμού Ακάρ είχαν συγκεντρωθεί 6 μεραρχίες πεζικού, ενώ στην πραγματικότητα ανέρχονταν σε 12 μεραρχίες πεζικού και 3 ιππικού⁹⁵.

Αντίστοιχα, σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των επιχειρήσεων, έπαιξε το τουρκικό πυροβολικό, ιδιαίτερα την πρώτη ημέρα των επιχειρήσεων. Εξοπλισμένο με τα τελευταίας τεχνολογίας πυροβόλα Σκόντα, που υπερείχαν των ελληνικών σε βεληνεκές και διαμέτρημα, κονιορτοποίησε σε λίγο χρόνο τις ελληνικές προφυλακές⁹⁶. Συγκεκριμένα, την 05.00 της 13ης Αυγούστου, άρχισε καταιγιστικός βομβαρδισμός, εναντίον του ελληνικού μετώπου, από το Τουρκικό πυροβολικό. Αρχικά προσβλήθηκαν οι προκεχωρημένες θέσεις της αμυντικής τοποθεσίας. Ήταν τέτοια η σφοδρότητα και η ακρίβεια της τουρκικής βολής, ώστε σε ελάχιστο χρόνο τα χαρακώματα της ελληνικής αμυντικής τοποθεσίας, ανασκάφηκαν τελείως και τα τμήματα που τα κατείχαν αποδεκατίσθηκαν.

Στη συνέχεια ο βομβαρδισμός επεκτάθηκε σε όλο το μέτωπο της I και IV Μεραρχίας, με 200 περίπου ελαφρά και 62 βαρέα πυροβόλα⁹⁷, με διαθέσιμα 1000 βλήματα ανά πυροβόλο⁹⁸. Προσβλήθηκαν, ιδιαίτερα, συρματοπλέγματα, χαρακώματα, θέσεις εφεδρειών και σταθμοί διοίκησης της κύριας τοποθεσίας αντίστασης. Ουδέποτε, μέχρι της ημέρας εκείνης είχαν υποστεί τέτοιας εκτάσεως, σφοδρό και αποτελεσματικό βομβαρδισμό, τα

⁹⁰ Ροδός, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία*, 326.

⁹¹ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 360.

⁹² Στο ίδιο, 362.

⁹³ Ροδός, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία*, 327.

⁹⁴ Βουρνάς, *Η Μικρασιατική Καταστροφή και το Ξερίζωμα του Ελληνισμού*, 34.

⁹⁵ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 346-47.

⁹⁶ Κάρτσιος, *Οι Αρχιτέκτονες του Μικρασιατικού Ολοκαυτώματος*, 127.

⁹⁷ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 348.

⁹⁸ Κάρτσιος, *Οι Αρχιτέκτονες του Μικρασιατικού Ολοκαυτώματος*, 127.

στην Μικρά Ασία στρατεύματα. Το αποτέλεσμα του βομβαρδισμού αυτού ήταν ο πλήρης αιφνιδιασμός των ελληνικών τμημάτων, οι μεγάλες απώλειες από την έναρξη των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα σε χαμηλόβαθμους αξιωματικούς καθώς και η πρόκληση πανικού.

Αντίθετα, το ελληνικό πυροβολικό με τα ορειβατικά και πεδινά Schneider του 1906 και του 1908, τα δύσχρηστα απαρχαιωμένα βαρέα του 1878 και τα οβιδοβόλα Vickers-Armstrong του 1895, αδυνατούσε να πλήξει τις τουρκικές πυροβολαρχίες. Κατατετμημένο, κατά πυροβολαρχία και ουλαμούς σε ολόκληρο το μέτωπο, για την υποστήριξη των μονάδων της Στρατιάς, που είχαν εγκατασταθεί στο μέτωπο, σε μεγάλες αποστάσεις, δεν μπορούσε να αντιδράσει αποτελεσματικά⁹⁹.

δ. Διεξαγωγή των Επιχειρήσεων

1. Επίπεδο Στρατιάς

Παρόλο που όπως προαναφέρθηκε, το Αφιόν αποτελούσε το κέντρο του ενδιαφέροντος, λόγω της σημασίας του, το Α' ΣΣ, το οποίο είχε την ευθύνη προστασίας του, στερείτο σημαντικής εφεδρείας. Τυχόν τουρκική διείσδυση από το Νότο, θα έδινε τη δυνατότητα στον εχθρό, όπως και έγινε στην πραγματικότητα, να προσβάλει τον σιδηροδρομικό κόμβο, το κέντρο εφοδιασμού του ΣΣ και των Μεραρχιών, καθώς και να αποκόψει τις επικοινωνίες. Όλα αυτά πριν προλάβουν να σπεύσουν οι εφεδρείες της Στρατιάς (VII, IX και τμήματα της XIII Μεραρχιών)¹⁰⁰, οι οποίες ήταν έκκεντρα τοποθετημένες, σε απόσταση τουλάχιστον 50 χλμ, βόρεια του Αφιόν.

Η κατανομή αυτή έγινε όχι για να ενισχύσουν, σε πρώτο χρόνο, το νότιο τμήμα της εξέχουσας του Αφιόν (το ευπαθέστερο του μετώπου), αλλά για να εκτελέσουν αντεπίθεση ανατολικά προς Μπορντί και στη συνέχεια αναλόγως των συνθηκών προς Νότο (περιοχή Τσάι)¹⁰¹. Ομοίως, παραβλέφθηκε το γεγονός ότι ήταν δυνατή η εκδήλωση σοβαρής τουρκικής επίθεσης, προς το μέτωπο του Αφιόν, αφού προ του Ελληνικού μετώπου κατέληγε η κεφαλή της μοναδικής εκ του εσωτερικού της Ανατολής (Ικόνιο) σιδηροδρομικής γραμμής καθώς επίσης, διότι προ αυτού του χώρου ο εχθρός, από το τέλος του έτους 1921, είχε συγκεντρώσει, τις κυριότερες δυνάμεις του¹⁰² (Χάρτης 5).

Αναφορικά με την εξέχουσα, το Ανατολικό τμήμα της αμυντικής γραμμής είχε χαραχθεί σε έδαφος άριστο για άμυνα και για αυτό ο εχθρός δεν αποπειράθηκε να εκδηλώσει σοβαρή επιθετική ενέργεια από εκεί. Αντίθετα, το προς Νότον σκέλος είχε χαραχθεί σε έδαφος όχι πρόσφορο για άμυνα.

Καταλυτική επίδραση στη διεξαγωγή της άμυνας επέφερε η μη κατάληψη του υψώματος Μπουγιούκ (Μεγάλου) Καλετζίκ, το οποίο υπέρκειται κατά 600 μέτρα του ευρισκόμενου προς Βορρά, σε απόσταση 6 χιλιομέτρων περίπου, Κιουτσούκ (Μικρού) Καλετζίκ, το οποίο καταλήφθηκε από την IV Μεραρχία. Το Μεγάλο Καλετζίκ αποτέλεσε θαυμάσιο παρατηρητήριο για τις τουρκικές δυνάμεις, τόσο για την παρακολούθηση του αγώνα όσο και για την προσαρμογή των πυρών πυροβολικού, τα οποία ήταν ιδιαίτερος εύστοχα, όπως είδαμε παραπάνω (Χάρτης 7).

⁹⁹ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 355.

¹⁰⁰ Σκυλίτσης, *Το Τέλος της Εκστρατείας*, 5-6.

¹⁰¹ Στο ίδιο, 21.

¹⁰² Κανελλόπουλος, *Η Μικρασιατική Ήττα*, 31-3.

Παράλληλα, η κατοχή του επέτρεψε στην τουρκική Διοίκηση να προωθήσει τις δυνάμεις της όπισθεν αυτού και έτσι να μην γίνει αντιληπτός, από τις ελληνικές δυνάμεις, ο όγκος τους. Σημειώνεται ότι ήδη από της εγκαταστάσεως της Στρατιάς στο Αφίον, τον Σεπτέμβριο 1921, είχε δοθεί εντολή από τον Διοικητή Στρατιάς Στρατηγό Παπούλα προς τον Διοικητή της IV Μεραρχίας Υποστράτηγο Δημαρά όπως καταληφθεί και το Μεγάλο Καλετζίκ, διαταγή η οποία δεν εκτελέσθηκε, χωρίς να παρέμβει το προϊστάμενό του Α' ΣΣ (Υποστράτηγος Κοντούλης). Δημιουργεί δε απορία γιατί δεν καταλήφθηκε, τελικά, αφού και ο Στρατηγός Τρικούπης αναγνώρισε την ιδιαίτερα μειονεκτική θέση των δυνάμεών του, σε αυτό το σημείο της διατάξεώς¹⁰³. Αποτέλεσμα της βαρύτατης αυτής ολιγωρίας ήταν στις 11 Αυγούστου οι Τούρκοι να καταλάβουν την κύρια κορυφογραμμή του Καλετζίκ, απ' όπου, την 13 Αυγούστου, επιτέθηκαν δύο Τουρκικές (5η και 11η) Μεραρχίες¹⁰⁴.

Δύσκολο να εξηγηθεί, αποτελεί και το γεγονός ότι ενώ ο Στρατηγός Τρικούπης, είχε λάβει διαταγή από τη Στρατιά, με την έναρξη της τουρκικής επίθεσης στον τομέα του, για εκτόξευση ήδη σχεδιασμένης πλευρικής αντεπίθεσης, δεν προέβη σε τέτοια ενέργεια. Γι αυτόν τον σκοπό ενώ του είχαν διατεθεί η Μεραρχία Ιππικού και η ΙΙα Μεραρχία, ο Τρικούπης τις χρησιμοποίησε με εντελώς διαφορετικό τρόπο, που φαίνεται ότι τις διασκόρπισε¹⁰⁵. Ακόμα πιο στρατιωτικά παράδοξο είναι το γεγονός ότι δεν χρησιμοποίησε ούτε την οργανική του ΧΙΙ Μεραρχία, που ήταν σε επαφή με τα μαχόμενα τμήματα. Αντιθέτως, μετακίνησε το 46^ο Σύνταγμα της ΧΙΙ Μεραρχίας (αποτελούμενο από 5 τάγματα) στην μακριά ευρισκόμενη V Μεραρχία (η οποία είχε ήδη υπαχθεί στο Β' ΣΣ) και αντίστοιχα μετακίνησε το 26^ο Σύνταγμα (αποτελούμενο από δύο τάγματα), από το Β' ΣΣ, προς ενίσχυση της οργανικής του IV Μεραρχίας¹⁰⁶.

Παράλληλα, επιζήμια για την εξέλιξη αποτέλεσε η παραμονή του Αρχιστρατήγου στην Σμύρνη (450 χλμ πίσω), αφ' ης στιγμής πλήθυναν οι ενδείξεις της επικείμενης τουρκικής επιθέσεως. Στην περίπτωση αυτή θα έπρεπε να σπεύσει προς το μέτωπο (περιοχή Ουσάκ-Τουμλού Μπουνάρ) απ' όπου θα κατηύθυνε τον αγώνα εμψυχώνοντας τα τμήματά του, έχοντας άμεση αντίληψη των γεγονότων και εκδίδοντας συντονιστικές διαταγές και οδηγίες προς τους άμεσα υπ' αυτόν διοικουμένους, στον κατάλληλο χρόνο. Αντίθετα, όλες οι διαταγές του έφθαναν στους υφισταμένους του αφού οι συνθήκες επί του εδάφους είχαν χειροτερεύσει¹⁰⁷, προκαλώντας σύγχυση και κατά περίπτωση, πτώση του ηθικού. Χαρακτηριστικό της καθυστερήσεως κρίνεται το γεγονός ότι για την κρυπτογράφηση και τηλεγράφηση ενός δελτίου του Α' ΣΣ απαιτείτο κατά μέσο όρο χρόνος δύο ωρών. Αντίστοιχα, για την απάντηση της Στρατιάς απαιτείτο ομοίως χρόνος δύο ωρών, τουλάχιστον. Η τακτική κατάσταση όμως διαφοροποιείτο από στιγμή σε στιγμή¹⁰⁸.

Ενδεικτική της άγνοιας της καταστάσεως, στο μέτωπο, την 13 Αυγούστου ή της λάθος εκτιμήσεως του Επιτελείου της Στρατιάς, αποτελεί το γεγονός ότι παρά τη διαβίβαση από το Α' ΣΣ ανά ώρα περίπου δελτίων καταστάσεως, παρά την σφοδρή προπαρασκευή πυροβολικού, τον σκληρό αγώνα που είχε προηγηθεί και τις δυνάμεις που η Τουρκική

¹⁰³ Στο ίδιο, 33-37.

¹⁰⁴ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 353-54.

¹⁰⁵ Μιχαήλ Πάσσαρης, *Διάσπαση-Διάλυση-Αιχμαλωσία*, (Αθήνα: Τα Παγκόσμια Στρατιωτικά Νέα, 1934), 171-81.

¹⁰⁶ Στο ίδιο, 168-69 και 192.

¹⁰⁷ Βουρνάς, *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, 110-11.

¹⁰⁸ Κανελλόπουλος, *Η Μικρασιατική Ήττα*, 128-29.

Διοίκηση είχε διαθέσει, ο Στρατηγός Χατζηανέστης, τις μεσημβρινές ώρες, θεωρούσε ότι η κύρια επιθετική προσπάθεια των Τούρκων, δεν είχε εκδηλωθεί ακόμα¹⁰⁹.

Δεν μετακινήθηκε δε, ούτε την 15 Αυγούστου, ημέρα κρίσιμη όπως θα δούμε στη συνέχεια, ούτε απέστειλε στο μέτωπο, για συντονισμό, τον αρχηγό ή έστω τον υπαρχηγό του Επιτελείου του. Απεστάλη μόνο ο ταγματάρχης πεζικού Παναγάκος και κινήθηκε αυτοβούλως ο ταγματάρχης πεζικού Σκυλακάκης¹¹⁰. Εν όψει δε των πρώτων σημείων αποσύνθεσης, αντί μαζί με τους άλλους φορείς να ληφθούν μέτρα άμυνας της Σμύρνης¹¹¹, αποφασίσθηκε η εκκένωση και η φυγή. Μάλιστα, η απάθεια και η αδράνεια, που επέδειξε στη συνέχεια, προκάλεσε την αγανάκτηση του Ελλήνων στη Σμύρνη και των περισσότερων αξιωματικών του Επιτελείου. Αποτέλεσμα της αγανάκτησης των αξιωματικών, ήταν η αποστολή έντονου ανυπόγραφου τηλεγραφήματος στην Κυβέρνηση, με σκοπό την αντικατάσταση του Διοικητού Στρατιάς¹¹².

Στη συνέχεια θα γίνει αναφορά σε σημαντικά γεγονότα διεξαγωγής του αγώνα, στο Νότιο Τομέα, όπου εκδηλώθηκε η κύρια Τουρκική επίθεση.

2. Επίπεδο Σώματος Στρατού

Τις μεσημβρινές ώρες της 14^{ης} Αυγούστου ο Διοικητής του Α' ΣΣ Στρατηγός Τρικούπης, λόγω των μεγάλων απωλειών και την κρίσιμη κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει τα τμήματά του, διέταξε την σύμπτυξη σε μη οργανωμένη γραμμή (Ταζέρ-υψώματα Ντουζ Αγάτς-Κούμαρι-Αιβαλί-Μπαλ Μαχμούτ-Κιουπρουλού-Μπουγιούκ Τζορτζά), με σκοπό την άμυνα επ' αυτής και τη διεκδίκηση του εδάφους σπιθαμή προς σπιθαμή..

Όμως, η κατάσταση των Μεραρχιών που υπέστησαν την εχθρική πίεση επέβαλε την σύμπτυξή τους, σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο βάθος, με σκοπό να τους δοθεί ο απαιτούμενος χρόνος για αναδιοργάνωση. Επιπλέον, η μειονεκτική στο χώρο θέση τους, ως προς την γραμμή ανεφοδιασμού τους επέβαλε την ίδια ενέργεια. Εάν, την ημέρα εκείνη, δινόταν διαταγή για ταχύτατη συγκέντρωση των επτά Μεραρχιών των Α' και Β' ΣΣ προς το Τουμλού Μπουνάρ, η κατάσταση στο πεδίο θα βελτιωνόταν άρδην¹¹³ (Χάρτης 8).

Εν τω μεταξύ περί την 12.30 της ίδιας ημέρας, φορτώθηκε, επί αναχωρούσας αμαξοστοιχίας, ο ασύρματος του Α' ΣΣ για να μεταφερθεί στο Καζλί Γκιόλ Χαμάμ, όπου σύμφωνα με τη διαταγή συμπτύξεως, θα μετέβαινε το Στρατηγείο,. Η ενέργεια αυτή έγινε λόγω βλάβης του αυτοκινήτου, με το οποίο επρόκειτο να μεταφερθεί ο ασύρματος. Αντί όμως να εκφορτωθεί στο Καζλί Γκιόλ Χαμάμ, εκ παρανοήσεως, εκφορτώθηκε στο Εσκή Σεχέρ και έτσι το Α' ΣΣ στερήθηκε του ασυρμάτου του καθόλη τη σύμπτυξη. Η επικοινωνία του με την Στρατιά και των υφισταμένων του Μεραρχιών, κατέστη αδύνατη, μέχρι τις απογευματινές ώρες της 15^{ης} Αυγούστου, οπότε εξυηρητήθηκε από τον ασύρματο του Β' ΣΣ, κατόπιν της συνένωσης των Στρατηγείων των δύο ΣΣ. Η παραπάνω αδυναμία επικοινωνίας, συνετέλεσε κατά πολύ στη δυσμενή τροπή των επιχειρήσεων. Επί του θέματος, ο Στρατηγός Χατζηανέστης, στην απολογία του, στηλίτευσε την ολιγωρία του Στρατηγού Τρικούπη, λέγοντας «Χάνομεν την συγκοινωνία διότι του έφυγεν ο

¹⁰⁹ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 363.

¹¹⁰ Ροδάς, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία*, 333.

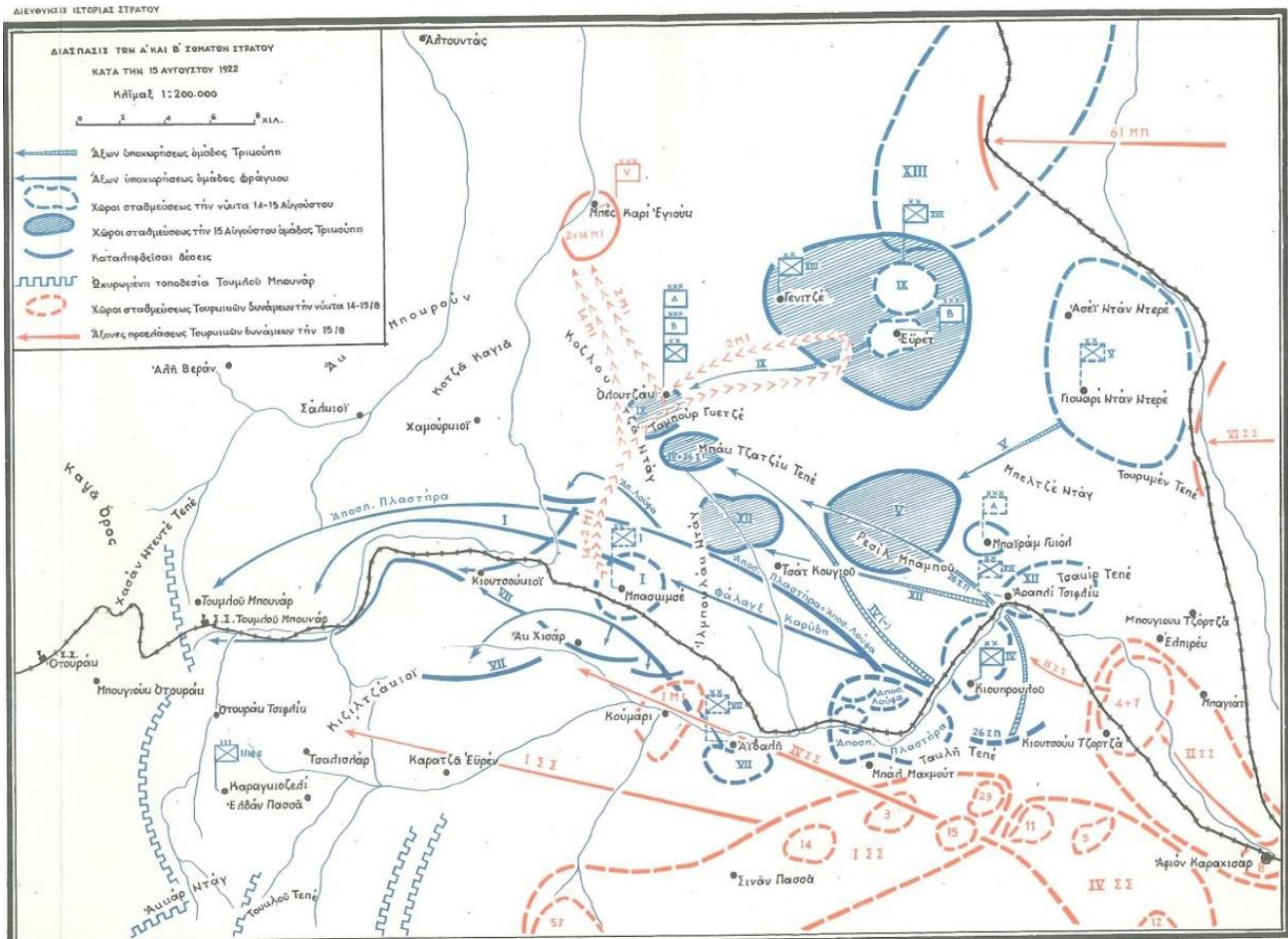
¹¹¹ Το 1922, στη Στρατιά Μικράς Ασίας υπηρετούσαν 35.000 αυτόχθονες Έλληνες, αριθμός που με επιστράτευση θα γινόταν πολύ μεγαλύτερος. Αυτός ο αριθμός ανδρών επάνδρωνε μονάδες και υπηρεσίες, στα μετόπισθεν. Στο ίδιο, 272.

¹¹² Στο ίδιο, 334-38.

¹¹³ Κανελλόπουλος, *Η Μικρασιατική Ήττα*, 140-42.

Ασύρματος χωρίς να πάθει τίποτε. Δεν σκέπτεται να πάρη τον ασύρματον άλλης Μεραρχίας ή άλλου Σώματος».

Χάρτης 8: Διάσπαση των Α' και Β' ΣΣ την 15 Αυγούστου 1922 (Πηγή: Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*)

Επιπρόσθετα, ο Στρατηγός Τρικούπης, ενώ στη διαταγή συμπτύξεως καθόριζε ως θέση του Στρατηγείου το Καζλί Γκιόλ Χαμάμ, σε τηλεγράφημα προς τη Στρατιά, την 13.30 της 14^{ης} Αυγούστου, ανέφερε ως χώρο εγκατάστασης του Στρατηγείου του, στο Αραπλή Τσιφλίκ. Τελικά, το Στρατηγείο εγκαταστάθηκε στο Μπαϊράμ Γκιόλ (βορείως Κιοπρουλού). Τα γεγονότα αυτά συνετέλεσαν στη δυσχέρεια επιτεύξεως συνδέσμου του Α' ΣΣ με τις υπ' αυτό Μεραρχίες και το Β' ΣΣ¹¹⁴ και έθεσαν τις βάσεις για την διάσπαση και την μετέπειτα διάλυση του μετώπου (Χάρτης 8).

Την 14.00 της 15^{ης} Αυγούστου ο Στρατηγός Τρικούπης έφθασε στο Ουλουτζάκ, για να συναντηθεί με τον εκεί ευρισκόμενο Διοικητή του Β' ΣΣ, Διγενή. Αποφασίσθηκε δε να διανυκτερεύσουν επί τόπου. Περί την 16.30, ο Διοικητής της ΙΧ Μεραρχίας ανέφερε ότι κατά επιβεβαιωμένη πληροφορία, η δύναμις υπό τον Στρατηγό Φράγκου επρόκειτο να συμπτυχθεί, το βράδυ, στην τοποθεσία Τουμλού Μπουνάρ. Πρότεινε δε με επίταση, όπως οι δυνάμεις των δύο Σωμάτων Στρατού συμπτυχθούν, αμέσως, στην παραπάνω τοποθεσία, όπου συνενούμενες με τη δύναμη Φράγκου, θα μπορούσαν να αντιτάξουν

¹¹⁴ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 369.

ισχυρή άμυνα. Αμφότεροι, οι Στρατηγοί απέρριψαν την πρόταση αυτή και επανέλαβαν την απόφασή τους να διανυκτερεύσουν, τη νύκτα της 15 προς 16 Αυγούστου, στο Ουλουτζάκ.

Η απόφαση αυτή ήταν λανθασμένη, πρώτον, γιατί έδωσε στους Τούρκους τη δυνατότητα να προσεγγίσουν, κατά τη διάρκεια της νύκτας, πλησιέστερα προς τα τμήματα των δύο ΣΣ, με σκοπό τον εγκλωβισμό τους και δεύτερον, διότι ο χώρος περί το Ουλουτζάκ, ήταν έκκεντρα τοποθετημένος προς την κατεύθυνση Τουμλού Μπουνάρ¹¹⁵, όπου και η αμυντική προσπάθεια που καθόριζε η Στρατιά¹¹⁶. Το αποτέλεσμα της απόφασης αυτής ήταν η πλήρης και οριστική διάσπαση των ελληνικών δυνάμεων σε δύο Ομάδες¹¹⁷ την Ομάδα Φράγκου και την Ομάδα Τρικούπη¹¹⁸ (Χάρτης 8).

Εντύπωση δε προκαλεί και το γεγονός ότι, κατά τη διάρκεια της προαναφερθείσας σύσκεψης και σύμφωνα με την αναφορά του Υποστρατήγου Γαρδίκας, Διοικητού της ΙΧ Μεραρχίας τότε, το ηθικό των δύο Στρατηγών φαινόταν πολύ χαμηλό και μάλιστα ότι έκαναν σκέψεις για παράδοση.

Κατά τη διάρκεια της νύκτας 15 προς 16 Αυγούστου οι τουρκικές δυνάμεις, πράγματι, συνέχισαν την προέλασή τους, με αποτέλεσμα την περίσφιγξη της Ομάδας Τρικούπη, η οποία κινείτο από τις 04.30, επί ενός μόνο δρομολογίου, προς Κιουτσούκ Ασσανλάρ, με σκοπό τη συνένωσή της με την Ομάδα Φράγκου, επί της τοποθεσίας Τουμλού Μπουνάρ. Στη συνέχεια, από την 08.00, και καθόλη τη διάρκεια της ημέρας θα υποχρεωθεί να εμπλακεί σε μάχη (μάχη Χαμούρκιοϊ-Ιλμπουλάκ) με πολλές απώλειες, ιδιαίτερα σε διοικητές¹¹⁹. Κατά την κίνηση αυτή το Α' ΣΣ χρησιμοποίησε το δρομολόγιο Ουλουτζάκ Σελκί Σεράι-Κιουτσούκ Ασσανλάρ, με μεγάλη επιμήκυνση της φάλαγγας των τμημάτων και τον συνακόλουθο κίνδυνο συντριβής τους, μεμονωμένα (Χάρτης 9).

Θα έπρεπε να χρησιμοποιήσει και δεύτερο δρομολόγιο (Ευρέτ-Χαμούρκιοϊ), έτσι ώστε η Ομάδα του να έχει ευελιξία και τη δυνατότητα, αν απαιτείτο, να δύναται να επιτεθεί, με τρεις μεραρχίες σε πρώτη γραμμή, προς οιαδήποτε κατεύθυνση και να διαθέτει και μία ως εφεδρεία. Φαίνεται, επιπλέον, ότι δεν είχε ληφθεί υπόψη, καθόλου, η ύπαρξη των δύο υποχρεωτικών διαβάσεων του Πουρσάκ ποταμού, κατά την προς Δυσμάς κίνηση του Α' ΣΣ. Εάν, έστω, μία μεραρχία είχε κινηθεί, από το βράδυ της 15 Αυγούστου, δυτικά του Πουρσάκ, δεν θα υπήρχε κίνδυνος κυκλώσεως των τμημάτων του Σώματος. Μετά την έλευση της νύκτας, ο Στρατηγός Τρικούπης, εξέδωσε διαταγή συμπτύξεως της Ομάδας του προς Τουμλού Μπουνάρ, κινούμενης δυτικά του Σάλκιοϊ, με ώρα ενάρξεως την 23.00.

Περί την 06.00 της 17 Αυγούστου, οι Στρατηγοί Τρικούπης και Διγενής έφθασαν στο Σάλκιοϊ, αμέσως σχεδόν, μετά την εμπροσθοφυλακή. Από την 07.00 Τουρκικό πυροβολικό άρχισε να βάλει κατά των συσσωρευμένων νοτιοανατολικά του Σάλκιοϊ τμημάτων, γεγονός που παρείχε την ένδειξη ότι τα νοτίως Κιουτσούκ Ασσανλάρ υψώματα κατέχονταν, πλέον, από τους Τούρκους. Κατά τη συγκέντρωση Διοικητών που πραγματοποιήθηκε λίγο αργότερα, ο Διοικητής της ΧΙΙ Μεραρχίας και αξιωματικοί του Επιτελείου του Α' ΣΣ υπέβαλαν πρόταση, όπως συνεχισθεί άμεσα η πορεία προς Μπανάζ δια της οδού Σάλκιοϊ-Αλή Βεράν, η οποία όμως απορρίφθηκε επίμονα από τον Στρατηγό Τρικούπη, ο οποίος, όπως δήλωσε, ήθελε να διευκρινίσει την προς Τουμλού Μπουνάρ κατάσταση. Κατόπιν

¹¹⁵ Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, 308.

¹¹⁶ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 379-80.

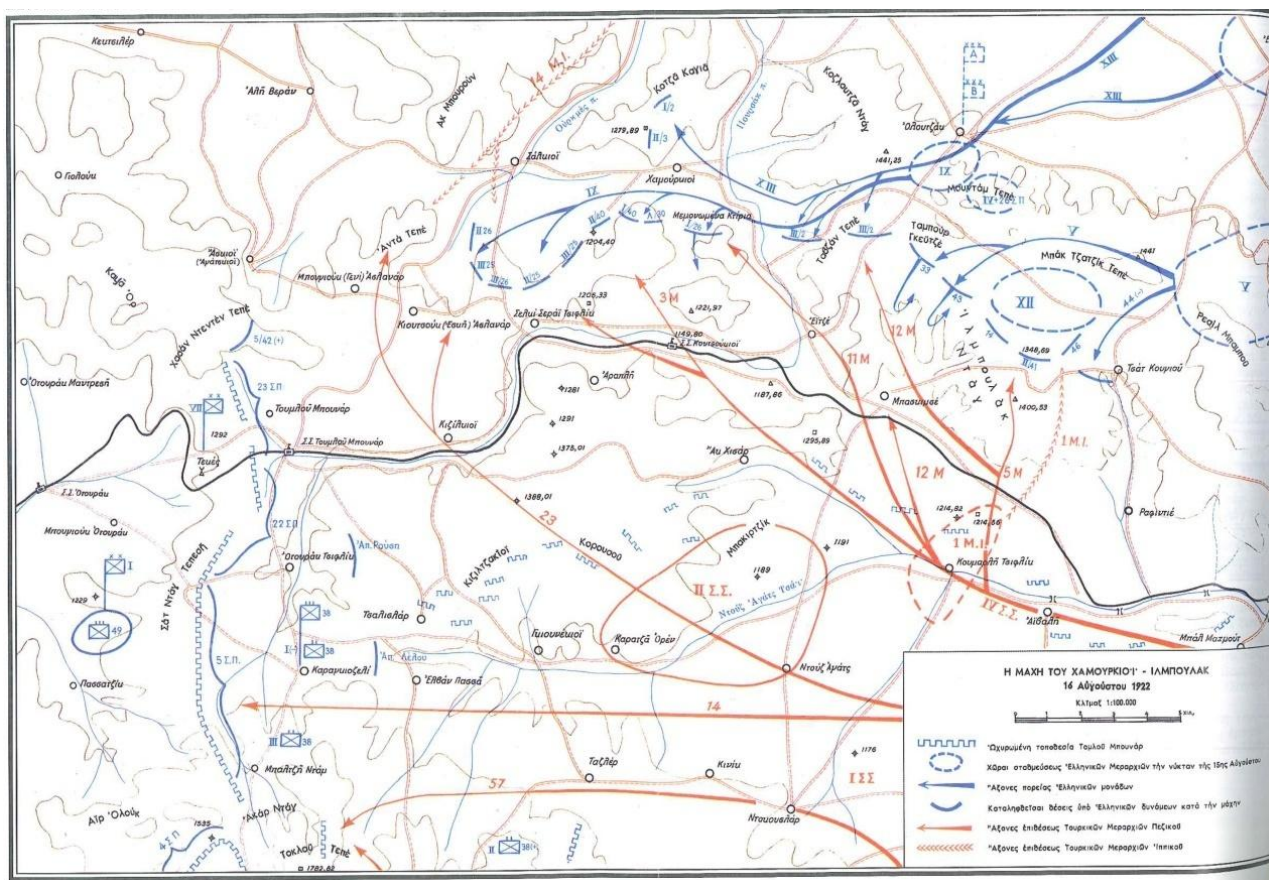
¹¹⁷ Ομάδα Φράγκου Ι, ΙΙ, ΙV (5 τάγματα), VII, XII (2 τάγματα), Απόσπασμα Πλαστήρα, Μεραρχία Ιππικού). Ομάδα Τρικούπη ΙV (4 τάγματα), V, XII (-2 τάγματα), XIII (-Απόσπασμα Πλαστήρα), το μείζον του Πυροβολικού.

¹¹⁸ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 382.

¹¹⁹ Στο ίδιο, 385-92.

αυτού, εξέδωσε διαταγή κατάληψης των υψωμάτων, εκατέρωθεν των χωριών Μπουγιούκ και Κιουτσούκ Ασνλάρ, από τις IX, XII και XIII Μεραρχίες (Χάρτης 9).

Χάρτης 9: Η Μάχη Χαμουρκιοί-Ιλμπουλάκ (Πηγή: Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*)

Την 09.00 παρατηρήθηκαν από το παρατηρητήριο των Στρατηγών Τρικούπη και Διγενή, ισχυρές φάλαγγες του τουρκικού στρατού, προελαύνουσες προς Σάλκιο από Ανατολικά και Νοτιοανατολικά. Παρά την εμφάνιση των νέων αυτών εχθρικών δυνάμεων, ο Στρατηγός Τρικούπης δεν τροποποίησε την απόφασή του, με αποτέλεσμα η Ομάδα του να μην κινηθεί προς το Τουμλού Μπουνάρ. Περί την 11.00, παρατηρήθηκαν και άλλες εχθρικές δυνάμεις από Βορρά, με πορεία από Αλτουντάς προς Αλή Βεράν. Διαγραφόταν ήδη, σαφώς, η Τουρκική πρόθεση για κύκλωση των δυνάμεων της Ομάδας Τρικούπη, της οποίας η παρατακτή μάχιμη δύναμη ανερχόταν σε μόνο 7.000 πεζούς, 80 ιππείς και 116 πυροβόλα.

Λίγο μετά τις 11.00, ο Στρατηγός Τρικούπης, άλλαξε αιφνίδια γνώμη. Βλέποντας τις επερχόμενες τουρκικές φάλαγγες σε συνδυασμό με την μικρή παρατακτή του δύναμη αποφάσισε, την 11.30, την άμεση συνέχιση της σύμπτυξης προς Μπανάζ, μέσω Αλή Βεράν. Εν τω μεταξύ, σε σχέση με την πρόταση που του είχε υποβληθεί, είχε απολεσθεί πολύτιμος χρόνος 3-4 ωρών, κατά τον οποίο οι τουρκικές φάλαγγες είχαν πλέον προσεγγίσει τις δυνάμεις του. Η καθυστέρηση στη λήψη της απόφασης για μετακίνηση

των τμημάτων του, επέφερε, μετά την ολόημερη μάχη της 17 Αυγούστου, στο Αλή Βεράν, τη διάλυση της Ομάδας του¹²⁰.

Επίλογος

Η επίδραση των επιχειρησιακών παραμέτρων που εξετάσθηκαν παραπάνω και ιδιαίτερα της επιχειρησιακής σχεδίασης και του τρόπου διεξαγωγής του αγώνα, οδήγησε στην ήττα, στην υποχώρηση του στρατού στα παράλια της Μικράς Ασίας, στη μεταφορά του στην κυρίως Ελλάδα, στη μετακίνηση των ελληνικών πληθυσμών προς τη Σμύρνη, στα πλοία που δεν έφτασαν ποτέ¹²¹ και στις σφαγές και καταστροφές που ακολούθησαν. Η ελληνική κυβέρνηση, από την πλευρά της, δια τηλεγραφήματος, που στάλθηκε στον εν Λονδίνω αντιπρόσωπο της Ελλάδος Ραγκαβή, δήλωνε «τα γεγονότα του μετώπου ελύτρωσαν την κατάσταση εν Μικρά Ασία, κατά συνέπεια, παρακαλείται η Αγγλική Κυβέρνησις, όπως επέμβη και ζητήσει την σύναψιν ταχείας και αμέσου ανακωχής»¹²². Απότοκος των ενεργειών αυτής ήταν, μετά την καταστροφή, η σύγκληση στα Μουδανιά της Μικράς Ασίας, διάσκεψης για την ανακωχή, ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Τουρκία¹²³.

*Ο αντιστράτηγος ε. α. **Δημήτριος Αλεβίζος** είναι απόφοιτος της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων (Τάξεως 1983), ως αξιωματικός Πεζικού, έχει διοικήσει από επίπεδο Διμοιρίας μέχρι και Μεραρχίας και έχει υπηρετήσει σε διάφορες επιτελικές θέσεις, όπως Διευθυντής της Διεύθυνσης Αμυντικής Πολιτικής/ΓΕΕΘΑ, όπου συμμετείχε στην προετοιμασία και διεξαγωγή της Ελληνικής Προεδρίας στην Ε.Ε. (2014) και ως Επιτελάρχης 1ης Στρατιάς. Έχει αποφοιτήσει από διάφορες στρατιωτικές σχολές της Ελλάδας και του εξωτερικού και είναι κάτοχος Διπλώματος Εξειδικευμένων Σπουδών επί Πληροφοριών και Ασφαλείας του Πανεπιστημίου Marne la Vallee, Γαλλίας και Msc στην Εφαρμοσμένη Στρατηγική και Ασφάλεια του Πανεπιστημίου Plymouth, Η.Β. Γνωρίζει Αγγλικά, Γαλλικά, Ισπανικά, είναι παντρεμένος και έχει τρία τέκνα.*

¹²⁰ Καλαϊτζής, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, 397-400.

¹²¹ Ηλίας Βενέζης, *Μικρασία, Χαίρε, Διήγησις Συμβάντων*, (Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1974), 69-70.

¹²² Ροδός, *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία*, 343-44.

¹²³ Βουρνάς, *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, 118.